

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

Themanummer: Kerk en organisatie

Ter Introductie

Het ligt in de bedoeling op vrijdag 12 maart 1993 een congres van één dag te beleggen in 'De Schakel' te Nijkerk. Op 19 en 20 juni 1992 werd een tweedaags congres in 'De Duiventil' te Nunspeet gehouden. Aan het einde van dit congres bleek bij velen de wens aanwezig dat er een vervolg zou komen.

De redactie van *De Reformatie* kwam tot de conclusie dat een vervolg-congres zeker zin heeft. Maar dan met deze formule: 1. een congres van één dag, zodat er meer deelnemers kunnen zijn; 2. onderwerpen met meer toegespitste thema's: 'De kerk' en 'Kerk en organisatie'.

Als referenten zijn uitgenodigd: prof. drs. B. Kamphuis over 'De kerk' en het Tweede Kamerlid G.J. Schutte over 'Kerk en organisatie'.

In dit nummer worden de twee referaten gepubliceerd.

Verder achtte de redactie het van belang dat van tevoren op elk referaat korte reacties zouden worden gevraagd van een vijftal scribenten in onze kerken. U treft ook deze reacties op de twee referaten in dit speciale congres-nummer van ons blad aan.

Daardoor wordt een goede voorbereiding van de besprekingen mogelijk. Dit congres is in principe openbaar, maar de plaatsruimte is niet onbeperkt. Daarom is met name een groot aantal gereformeerde organisaties en reducties uitgenodigd. Het ligt niet in de bedoeling dat het alleen maar tot een discussie komt tussen de referenten en hen die hun reactie gaven. De redactie acht het van belang dat de discussie zo breed en actief mogelijk wordt gevoerd. Vandaar dit speciale nummer van *De Reformatie* voor de congresgangers. Ook anderen die belangstelling hebben voor de aangesneden zaken, maar het congres zelf niet (kunnen) bijwonen, vinden hierin belangrijke bijdragen om tot een verantwoorde oordeelsvorming te komen over de vraagstukken die momenteel aan de orde zijn.

Redactie

De kerk. Twaalf stellingen Toespraak B. Kamphuis

- Reactie 1 Drs. A.L.T. de Bruijne
- Reactie 2 Ds. T. Dekker
- Reactie 3 Prof. dr. J. Douma
- Reactie 4 Ir. J. Huijgen
- Reactie 5 Drs. H.J. DSmit

Kerk en organisatie Toespraak G.J. Schutte

- Reactie 1 Ds. M.J.C. Blok
- Reactie 2 Drs. A. Boersma
- Reactie 3 Prof. dr. C. Glas
- Reactie 4 Dr. R. Kuiper
- Reactie 5 Drs. J.B. Wilmink

DE KERK. TWAALF STELLINGEN

De discussie over de kerk houdt **nooit** op. Dat is goed: wie zou ooit durven beweren dat het laatste woord in die discussie gezegd is? Het is ook onvermijdelijk: de kerkelijke situatie verandert steeds. Nieuwe ontwikkelingen vragen erom dat oude vragen opnieuw doordacht worden en dat nieuwe vragen een antwoord krijgen. Daarom is es ook alle reden voor op het komende congres van **De Reformatie** afzonderlijk over de kerk te spreken.

Er is ook een gevaar verbonden aan die niet aflatende actualiteit van de discussie over de kerk. Het is het gevaar van de oogkleppen: je bent alleen maar gericht op het punt dat vlak vóór je ligt en het zicht in de breedte ben je kwijt. Dan vermoeien we elkaar met steeds weer dezelfde kwesties. We raken uitgepraat zonder elkaar overtuigd te hebben.

In de onderstaande stellingen met toelichting wordt geprobeerd dat gevaar te overwinnen door vanuit twaalf verschillende gezichtshoeken over de kerk te spreken. Daarbij wordt min of meer de orde gevolgd van de onderwerpen die in de gereformeerde dogmatiek behandeld plegen te worden: van de prolegomena, de vóórvragen, tot de eschatologie, de leer van de laatste dingen.

KERNREDACTIE

DR W.G. DE VRIES (eindred.) DRS G.J. VAN MIDDELKOOP PROF DR M.T.F. VELDE

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS R. TER BEEK DRS B. LUITEN PROF DR C.J. DE RUITER DRS H. VELDMAN PROF L.Y. K. VELING

MEDEWERKERS

DRS J.A. BOERSMA J.M. DE JONG DRS J. MESSELINK DRS J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar, f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland) Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uitdrukkelijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto)

ADVERTENTIES

Prijs f 0,63 per mm Contractaanvraag op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

Ik ben ine ervan bewust hiermee lang niet alle vragen die vandaag m.b.t. de kerk gesteld worden, beantwoord te hebben. Wel hoop ik zo een handvat geboden te hebben voor een gesprek zonder oogkleppen.

1. *Trouw aan Schrift en belijdenis dient hij de discussie over de kerk uitgangspunt te zijn, geen pro memorie-post.*

Je komt nogal eens de opmerking tegen dat, wat er ook ter discussie staat momenteel, de trouw aan Schrift en belijdenis in ieder geval niet in geding is onder ons. Voorzover die opmerking bedoeld is als een herinnering aan ons gemeenschappelijk uitgangspunt, heb ik er alle waardering voor. Maar als ze een vaststaande zekerheid onder woorden wil brengen, ligt het anders. Mijns inziens is die bewering dan niet terzake (a), werkt ze verlamdend (h) en voedt ze illusies (c).

a) Ze is niet terzake. Dat je gehoorzaam bent aan de Heilige Schrift en je daarbij gebonden weet aan de gereformeerde belijdenis, dat zal moeten blijken uit wat je zegt en doet. Daarom kun je je trouw aan Schrift en belijdenis nooit bij voorbaat als een schild gebruiken tegen verwijten dat je onschuldig bezig bent en in botsing komt met de belijdenis. Bovendien is ons inzicht in de bijbel door de zonde verduisterd. Ook in ons spreken over de kerk zal dat blijken. Dat betekent niet dat we in principeel wantrouwen met elkaar om moeten gaan. Het betekent wel dat we moeien kunnen dóórvragen naar ons gemeenschappelijk uitgangspunt en dat we ons daarnaar moeten willen laten terugroepen.

b) Ze werkt verlamdend. Trouw aan Schrift en confessie moet altijd weer 'toegeëigend' worden. Dat geldt voor ieder van ons in een nieuwe situatie: dan moet er wéér geluisterd worden naar de Schrift. Het geldt voor de nieuwe generatie in de kerk: die zal zich de eerbied voor de bijbel en de binding aan de belijdenis eigen moeten maken. Alleen dan is een goede voortgaande discussie mogelijk. Anders is ze bij voorbaat verlamd.

c) Ze voedt illusies. Met de stelling dat onder ons in ieder geval de trouw aan Schrift en belijdenis gewaarborgd is, kunnen we elkaar heel makkelijk voor de gek houden. Wie een beetje bijhoudt wat er onder ons in boek en blad verschijnt; wie b.v. ook iets weet van de aanvechtingen waarmee o.a. onze jonge mensen ook op dit punt te maken hebben, die zal zich wel hoeden voor zulke valse zekerheden. De stelling dat wij na de woelige jaren zestig een tijd van rust en opbouw van ons kerkelijk leven zijn binnengegaan, kan zo maar verworden tot een mythe. En met mythes sussen we onszelf in slaap.

2. *De kerk is het werk van de drieënige God; volk van God, lichaam van Christus, tempel van de Heilige Geest.*

Eenzijdigheid in kerkvisie dreigt, als deze brede verbanden uit het oog worden verloren.

We geloven een katholieke kerk. De kerk is katholiek omdat ze en voorzover ze leeft van de volle rijkdom die God haar schenkt. In de volheid van die rijkdom komt uit wie de God van de kerk is: de Drieënige, Vader, Zoon en Geest. Wat moet ons bewaren voor eenzijdigheid.

Wie vergeet dat de kerk het volk is van God de Vader, de Schepper van hemel en aarde, kan zomaar vervallen tot benauwd sectarisme, waarin de kerk zich in zichzelf opsluit en de wereld de wereld laat. Dan reist de kerk door de wereld als een verzegelde trein in een vreemd land.² Ze weigert midden in deze wereld te staan, terwijl het toch de wereld is van haar God.

Dat de kerk het lichaam is van Christus, kan nauwelijks vergeten worden, gezien de nadruk die de Schrift daarop legt. Toch wordt het in de praktijk vergeten als de leer van Christus niet meer erkend wordt als de enige norm voor de kerk; als eenheid en openheid op zich de criteria worden en de vraag naar de waarheid als hinderlijk wordt ervaren. Dan wordt het weer tijd om te beseffen dat het Christus is die de kerk vergadert, door zijn Woord en Geest.

Inderdaad: ook door zijn Geest. Daarom mag de kerk ook tempel van de Heilige Geest genoemd worden. Dat betekent dat de norm voor de kerk, de leer van Christus, alleen geëerbiedigd kan worden als de Geest in het hart van mensen gehoorzaamheid werkt. Wie dat vergeet, dreigt de werkelijkheid ten koste van de norm uit het oog te verliezen.

3. De kerk is de gemeente die tot het eeuwige leven is uitverkoren. Dit relativeert haar niet, maar brengt juist haar betekenis onder woorden. Het maakt ook duidelijk dat Gods keus op de eerste plaats komt, en niet onze 'kerkkeus'.

De belijdenis legt op verschillende plaatsen uitdrukkelijk verband tussen kerk en uitverkiezing (HC, antwoord 54; DL 2. Y en vvdd 1). Daarin sluit ze zich aan bij de bijbel, b.v. in Ef. 1, waar het loflied op de God van de verkiezing uitloopt op het prijzen van Christus, die als hoofd boven al wat is gegeven is aan de gemeente, die zijn lichaam is (vs. 22v.).

Nu kan dit verband gebruikt worden om de kerk te relativiseren: het gaat niet om de (zichtbare) kerk, het gaat erom dat je hoort bij de (onzichtbare) gemeente van de uitverkorenen. Van deze relativisering heeft de confessie geen weet. Wat daar over het onzichtbare gezegd wordt onderstreept de betekenis van het zichtbare (HC, 54) en dient tot bevestiging ervan (DL, 2, 9).

Het verband tussen kerk en uitverkiezing mag ons wel leren de betekenis van onze 'kerkkeus' te relativiseren. Het gebruik van dit woord heeft in de vrijgemaakte terminologie een hoge vlucht genomen, maar dient toch kritisch bekeken te worden. Gods keus gaat voorop. Hij heeft zijn gemeente uitverkoren. Dat betekent dat wij niet zozeer te kiezen, als wel te volgen, te gehoorzamen hebben. Onge-

twijfeld houdt die gehoorzaamheid een keus in. Maar geen keus uit in principe gelijkwaardige mogelijkheden. Zo'n keus komt pas ter sprake als de gehoorzaamheid geweigerd is (zoals het 'kies dan heden wie u dienen zult' uit Joz. 24,15 pas aan de orde komt 'als het kwaad is in uw ogen, de HERE te dienen'). Bovendien is onze keus alleen mogelijk krachtens Gods keur. Wie dat niet beseft haalt het remonstrantisme in de kerkleer binnen, nadat het in de leer van het heil de deur gewezen is.³

4. In de vergadering van de kerk heeft God de verlossing van de schepping op het oog.

De God van de kerk is de Schepper van hemel en aarde (zie bij stelling 2). Maar het verband tussen kerk en schepping is nog nauwer. Want de vergadering van de kerk heeft een centrale plaats in Gods verlossingswerk door Christus. Christus regeert alle dingen op weg naar het einde als hoofd van zijn christelijke kerk (HC, antw. 50). Maar wat is dat einde anders dan de verlossing van heel de schepping van de last van de vergankelijkheid (Rom. 8,20v.)? Want de Verlosser is de Schepper. Dat is het wijde verband waarin de vergadering van de kerk die centrale plaats heeft: de hele wereld, die God zo liefheeft, wordt bevrijd van de boze.

Daarom kun je ook nooit om de kerk heen, als je spreekt over de taak van een christen in deze wereld. Dat betekent niet dat alles wat een christen doet kerkelijk van aard is. Werk in de politiek, in het onderwijs, in het maatschappelijk leven is geen kerkelijk werk. Maar je zult de zaak van de kerk nooit en nergens kunnen vergeten. Ook het onderscheid tussen de twee rijken of de twee regimenten verandert daar niets aan. Want het evangelie dat de kerk is toevertrouwd raakt de verlossing van heel het leven.

Om mij van hieruit even op het terrein van mijn medereferent Schutte te begeven: het lijkt mij onjuist het ontstaan van gereformeerde organisaties-met-een-kerkelijk bepaald lidmaatschaps criterium te verbinden met een tegenover elkaar stellen van schepping en verbond, dat in het denken van Schilder zo'n belangrijke rol zou spelen.⁴ Eerder spreekt er het besef uit dat het genadeverbond en de kerk, alr volk van dat verbond, heel nauw hetrknken zijn op het leven in de schepping. Terecht heeft B. Luiten er ook op gewezen dat je bij Schilder niet van zo'n tegenover elkaar stellen van schepping en verbond kunt spreken. * * * lijkt mij dat deze bewering geen startpunt moet gaan vormen voor een herbezinning op ons denken over de kerk en haar betekenis.

5. Zij die bij de kerk horen, zijn re kennen aan de kenmerken van de christenen, waarin de vernieuwing van de mens naar het beeld van God uitkomt.

Het is zinnig te onderscheiden tussen de kenmerken en de eigenschappen van de kerk. De kenmerken van de kerk (denk aan de bekende drie uit art. 29 NGB) zeggen wáár de kerk is, de eigenschappen (eenheid, heiligheid, katholiciteit en apostoliciteit) zeggen wát de kerk is.⁶ Als de ei-

genschappen de kenmerken verdringen dreigt vergeten te worden dat de kerk ónder de norm staat. en nooit zichzelf tot norm kan zijn (de roomse dwaling inzake de kerk). Andersom dreigt het gevaar dat de nadruk op de norm haast zou doen vergeten dat er door het werk van Christus' Geest de realiteit is van de kerk, waarvan geloofd mag worden dat ze één, heilig, katholiek en apostolisch is.

De kenmerken van de christenen vormen niet een soort vierde kenmerk van de kerk, maar hebben te maken met een eigenschap van de kerk, nl. haar heiligheid. Als de kerk echt kerk is, zoals de kenmerken aanwijzen, als het evangelie dus woont in de kerk, dan zien uit kracht van dat evangelie kerkmensen zó er uit, d.w.z. niet de huichelaars, maar zij die bij de kerk horen. Want zij worden geheiligd door de Heilige Geest.

Hoe zien zij er dan uit? Artikel 29 geeft een prachtige beschrijving. Waar het mij nu om gaat is dat daarin de vernieuwing van de mens naar het beeld van God uitkomt: de oude mens met zijn werken wordt gekruisigd, de nieuwe mens wordt openbaar. En dat is de mens zoals God hem vanaf het begin heeft bedoeld, toen Hij de mens schiep naar zijn beeld en gelijkenis.

Net is opvallend hoe ook in de beide nieuwtestamentische teksten waarop de Heidelbergse Catechismus in antwoord 6 steunt bij de omschrijving van de betekenis van de schepping van de mens naar het beeld van God, Ef. 4,24 en Kol. 3,10, er een nauwe relatie ligt met het leven van de kerk.

In de eerste helft van Ef. 4 gaat het over de opbouw van de gemeente door de dienst van alle geledingen. Dan spreekt Paulus erover dat 'dit de waarheid is in Jezus... dat u... de nieuwe mens aandoet, die naar God geschapen is in waarachtige gerechtigheid en heiligheid' (vs. 21-24). In het laatste ligt kennelijk een verwijzing besloten naar de schepping van de mens naar het beeld van God. In de weg van de opbouw van de gemeente komt God tot de vervulling van zijn scheppingswerk.

In Kol. 3 roept Paulus op tot het doden van de leden die op de aarde zijn 'daar u de oude mens met zijn praktijken afgelegd, en de nieuwe aangedaan hebt, die vernieuwd wordt tot volle kennis naar het beeld van zijn Schepper' (vs. 9-10). Hier is de aansluiting bij Gen. 1 nog duidelijker. In het vervolg blijkt dit dan alles te maken te hebben met het leven van de gemeente: 'En de vrede van Christus, tot welke gij immers in één lichaam geroepen zijt, regere in uw harten' (vs. 15). Als God komt tot de vervulling van zijn doel met de schepping van de mens, bloeit het leven in de gemeente op. De relatie tussen gelovige en gemeente is dus wederkerig!

Wat heeft dit nu te zeggen over de kerk? In ieder geval dat ze geen 'Fremdkörper' is in de wereld. Juist in de kerk, uit kracht van de verlossing in Christus, leren mensen weer te leven naar hun bestemming als schepsel. En dat stempelt dan weer heel het kerkelijk leven.

Het lijkt mij dat dit besef ons behoeden kan voor isolationisme en voor assimilatie. Voor isolationisme: kerkmen-

sen zijn geen buitenbeentjes. Integendeel: wat God met de mens wil begint juist in hen tot zijn recht te komen. We hebben dus geen reden, en daarom ook geen recht, om ons als kerkelijke gemeenschap af te sluiten van de buitenwereld. Als onze gereformeerde samenleving zo functioneert is er alle reden tot heroriëntatie.

Maar assimilatie is evenmin de weg. Want het Is juist het wonder van de kerk dat de nieuwe mens wordt aangedaan, die naar God geschapen is. Het is daar, waar het 'gij geheel anders' klinkt (Ef. 4,20). 'Openheid tot dienstbetoon' zal altijd hand in hand moeten gaan met de opbouw van de gemeente. Als je ze tegen elkaar uitspeelt, zul je uiteindelijk beide verliezen.

6. In de kerk wordt het volk van Gods koninkrijk samengebracht. Dat betekent dat de kerk een historische grootheid is, die altijd boven zichzelf uit zal moeten wijzen.

De kerk mag er zijn, dank zij de voorzienigheid van God. Hij houdt haar in stand, Hij regeert haar met zijn almachtige en tegenwoordige kracht. Maar dat betekent dat de kerk staat in het kader van de komst van Gods koninkrijk. Want Gods voorzienigheid is geen neutrale macht, verwisselbaar met het noodlot of met de contingentie van de geschiedenis. Nee, ze is inhoudelijk bepaald: God is Koning. Ze is doelgericht: Hij doet zijn rijk komen in Jezus Christus. Dat bepaalt de plaats van de kerk.

Zo is de kerk te karakteriseren als de vergadering van het volk van Gods koninkrijk. Als Gods rijk komt, dan is er 'een heilige natie, een volk (Gode) ten eigendom' (1 Petr. 2,9), dat zingen kan 'Halleluja! Want de Here, onze God, de Almachtige, heeft het koningschap aanvaard' (Op. 19,6). Dat volk wordt nu in de kerk samengebracht.

Dat betekent in de eerste plaats dat de kerk een historische grootheid is. Juist de doelgerichtheid van de geschiedenis onder Gods voorzienigheid moet ons dat doen beseffen. Als de geschiedenis op weg is naar een doel dan is ze in al haar stadia uniek, onherhaalbaar. De geschiedenis van de kerk deelt in dat karakter. Dat wil niet zeggen dat er geen normen boven de geschiedenis zijn, waaraan de kerk heeft te beantwoorden. Maar ze heeft dat altijd weer te doen op haar eigen plaats in de geschiedenis.

Daarom is er maar niet ruimte voor aanpassing en vernieuwing in de kerk. Nee, de kerk is daartoe geroepen. Geen fase in de geschiedenis is als zodanig sacrosanct. Iets is niet goed omdat de reformatoren het zo deden, of dubieus omdat het een afwijking daarvan is uit de tijd van de Nadere Reformatie. De winst van de 'reformatorische beweging uit de dertiger jaren' en van de 'doorgaande reformatie' uit de jaren na de Vrijmaking kan niet vanzelfsprekend in onze tijd geïncasseerd worden.

Hetzelfde valt te zeggen van beoordelingen van de kerkelijke situatie uit vroeger tijd. Het bestaansrecht van de Gereformeerde Kerken ligt niet vast in de Vrijmaking, maar zal vandaag bewezen moeten worden. Het 'ethisch conflict' kan geen motief zijn voor gereformeerde organisatievorming in onze tijd. Onze houding ten opzichte van

de Christelijke Gereformeerde Kerken kan niet eens en voor al vastliggen door synode-uitspraken van kort na de Vrijmaking. Niet de geschiedenis op zich, wel de Koning van de geschiedenis zal geëerbiedigd moeten worden.

In de tweede plaats betekent de verhouding tussen kerk en koninkrijk dat de kerk altijd boven zichzelf uit zal moeten wijzen. Over de betekenis van de kerk vallen grote dingen te zeggen. Maar de kerk is nooit een doel op zich. De kerk is meer dan een 'teken van het koninkrijk', want ze is 'deel van het koninkrijk'.⁷ Ze is dan ook een geloofszaak. Maar ze is niet het koninkrijk zelf. Ze verwacht de komst van het rijk en vervult haar roeping in die verwachting. En als het rijk gekomen is, zal ze haar God prijzen als Koning over alles, en niet zichzelf als het beoogde eindresultaat. Hoe centraal de kerk ook staat in Gods verlossingswerk (zie bij stelling 4), ze heeft altijd een relatieve betekenis. Juist in een tijd waarin de discussie over de kerk intensiveert, is het goed dat te beseffen.

7. Het kerkelijk leven toont op vele wijzen de verschrikkelijke gevolgen van de zonde. Kerkelijk idealisme is daarom nooit op zijn plaats. Anderzijds brengt juist erkenning van de realiteit van de zonde tot eerbied voor de normen die aan de kerk zijn gesteld.

Het is noodzakelijk om in het denken over de kerk de gevolgen van de zonde in rekening te brengen. Laat het duidelijk zijn dat dat geen capituleren is voor de ervaring, ten koste van de openbaring waaruit wij de norm voor het kerk-zijn kennen. Ook kennis van de zonde en van de gevolgen daarvan is geloofskennis, kennis vanuit de openbaring. Juist het Woord van God opent onze ogen voor de macht van de zonde ook in het leven van de christen, ook in het leven van de kerk. En dan zien we het ook. Dan laten we het idealisme varen, alsof we in plaats van ware kerk volmaakte kerk zouden zijn. Dan zullen we ook beseffen dat de roeping tot eenheid van de kerk niet betekent dat die eenheid al gerealiseerd is. Als we gelovig de verschrikkelijke gevolgen van de zonde onder ogen zien, gaan we de waarheid van het 'semper reformanda' pas ten volle erkennen. In die zin kan ik instemmen met waarschuwingen tegen 'normatief idealisme'.⁸

Ik wil er wel twee dingen bij zeggen, die van belang zijn voor het antwoord op de vraag of van zulk 'normatief idealisme' werkelijk sprake (geweest) is.

In de eerste plaats is het natuurlijk niet zo dat de norm geen rekening zou houden met de werkelijkheid van de zonde. Integendeel zou ik zeggen. De norm wijst juist aan waar de zonde zit, ontdekt ons eraan, wordt ons met des te meer klem voorgehouden vanwege de werkelijkheid van de zonde. Het is b.v. in de brieven uit het Nieuwe Testament toch keer op keer duidelijk aan te wijzen dat juist tegenover de zonde van de verdeeldheid de norm van de eenheid klinkt, tegenover de zonde van de tolerantie van de leugen de norm van de waarheid. Wie de norm benadrukt lijdt nog niet aan normatief idealisme. Dat

geldt pas voor wie ervan uitgaat dat de werkelijkheid altijd al aan de norm beantwoordt.

Ik heb het gevoel dat dit onderscheid niet altijd gemaakt wordt. H.J.D. Smit haalt in zijn artikel over de leer van de kerk bij Schilder diens uitspraak aan dat Christus woestinkinderen onder paradijsbeslag legt en geeft daar als commentaar op 'ons inziens brengt Schilder te weinig in rekening dat wij niet meer in het paradijs leven'.⁹ Nu schrijft Schilder één bladzijde na genoemd citaat: 'We ademen hier *paradijslucht* in; of, scherper gezegd, we hooren, hoe zuiver en hoe rein die paradijslucht wel *wàs*: en *zóó* worden we gewaar, hoe bedorven de lucht wel *wezen móet*, die wij inademen, en waarop we een eed hadden willen doen, wat de zuiverheid en de geneeskraft betreft...'¹⁰ Het lijkt me duidelijk dat de beschuldiging van normatief idealisme hier geen doel treft.

In de tweede plaats is het noodzakelijk te beseffen dat de norm voor het kerk-zijn niet slechts insprekt op een door de zonde gebroken situatie, maar er juist ook op is aangelegd die situatie te genezen. De maatstaf waaraan het kerk-zijn gemeten wordt vinden we in de drie kenmerken uit artikel 29 NGB. Ten eerste 'dat de kerk de zuivere prediking van het evangelie onderhoudt'; dat evangelie is een kracht Gods tot behoud (Rom. 1,16), het redt van de macht van de zonde. Ten tweede 'dat zij de zuivere bediening van de sacramenten onderhoudt, zoals Christus die heeft ingesteld'; want in doop en avondmaal doet de Here ons deel krijgen aan de kracht van zijn offer dat reinigt van alle zonden. Ten derde 'dat de kerkelijke tucht geoefend wordt om de zonden te bestraffen'; en die bestraffing is er toch juist op gericht de zonde weg te krijgen uit het leven van de zondaar en uit het leven van de kerk.

Kortom, juist wie nuchter de realiteit van de zonde onder ogen wil zien, zal de norm voor de kerk erkennen. Hij zal zijn hals willen buigen onder het juk van Jezus Christus (art. 28 NGB), want Hij is het die zijn volk zal redden van hun zonden (Mat. 1,21). Dat betekent: je afscheiden van hen die niet bij de kerk horen en je voegen bij deze vergadering op iedere plaats waar God haar gesteld heeft. Het moet me van het hart dat het me juist in dit verband heel moeilijk lijkt om, afgezien van een overgangssituatie, te spreken over 'ware kerken in een vals kerkverband'. Want dan gaat het niet meer om erkenning van de realiteit van de zonde, maar om wettige ruimte voor de zonde. Hoe zou je daarmee kunnen leven in de kerk?

8. Als volk van Gods verbond heeft de kerk historische realiteit en continuïteit.

De ware en de valse kerk 'zijn gemakkelijk te kennen en van elkaar te onderscheiden' (art. 29 NGB). Die confessionele uitspraak is alleen te begrijpen tegen de achtergrond van de realiteit van Gods verbond. God gaat echt met mensen om in de geschiedenis. Er is niet alleen de verkiezing als Gods raad van eeuwigheid. Er is ook het verbond als historische werkelijkheid. Daarom is er ook

het volk van het verbond, aanwijsbaar in deze wereld, concreet, omdat God in Christus, de Middelaar van het verbond, concreet hier op narde zijn werk doet.

Dat betekent iegelĳk dat er continuïteit is in dat werk van de Here God. Hij gaat echt in de geschiedenis in, zodat zijn werk de jaren en de eeuwen verduren kan. Zo doet God dat in het verbond: de gelovigen met hun kinderen horen erbij. Dat geldt dan ook van het volk van het verbond. Daarom is de kerk er geweest van het begin van de wereld en zal ze er zijn tot het einde toe (art. 27 NGB, antw. 54 HC). Daarom hoef je ook niet altijd weer opnieuw naar de kerk te zoeken, maar is ze zelfs gemakkelĳk te kennen en te onderscheiden.

Het is ontegenzeggelĳk waar dat de formuleringen van art. 29 mede gestempeld zijn door de tijd waarin de NGB geschreven is. Maar daarmee is de boodschap van dit artikel nog niet af te doen als gedateerd. Ze heeft diepe wortels in de wijze waarop God met mensen omgaat. Ze zal ook steeds weer waar blijken te zijn. Juist als we de belĳdenis van art. 29 vasthouden, zullen onze ogen daarvoor opengaan.

Over die 'historische continuïteit' wil ik nog iets zeggen. Die heeft nl. ook alles te maken met de manier waarop je met de kerkgeschiedenis omgaat. Het is duidelĳk dat kerkgeschiedenis geen heilsgeschiedenis is. De geschiedenis van het heil wordt ons geopenbaard in de bijbel, en de kerk leeft daaruit in haar geschiedenis. Maar daarmee heeft de kerkgeschiedenis haar waarde nag niet verloren. Juist omdat de God van de kerk de God is van het verbond, is zijn werk in de geschiedenis te erkennen en zijn de sporen van dat werk in de loop van de geschiedenis aan te wijzen.

Dat sluit kritiek niet uit, maar roept wel op tot respect. We danken niet ons heil aan Afscheiding, Doleantie, Vrijmaking, etc. We danken ons heil aan wat God eenmaal in Christus voor ons gedaan heeft. Maar we zien wel diezelfde God aan het werk in de continuïteit van de kerkgeschiedenis. En we zullen elkaar met eerbĳed grote verhalen blijven vertellen over zijn grote daden, ook al leven we in de tijd van het postmodernisme, dat alle grote verhalen wantrouwt.

9. *Het hart van de kerk is de gemeenschap met Christus.*

De kerk is de gemeenschap der heiligen. En de gemeenschap der heiligen is in de eerste plaats 'dat de gelovigen allen samen en ieder persoonlijk als leden gemeenschap hebben met de Here Christus' (HC, antw. 55). Dat is het hart van de kerk: ze leeft van de gemeenschap met haar Here. Daarom is dat ook het levenscentrum van allen die bij de kerk horen. In Christus hebben we alles, heel ons leven. 'Gezegend zij de God en Vader van onze Here Jezus Christus... Hij heeft ons immers in Hem uitverkoren... en in Hem hebben wij de verlossing door zijn bloed... in Hem, in wie wij ook het erfdeel ontvangen hebben... in Hem bent ook u... in Hem bent u, toen u gelovig wend, ook verzegeld met de Heilige Geest...' (Ef.

1). De langste zin van de bijbel om God te prijzen voor wat we in Christus hebben! Want Hij is onze onuitputtelĳke levensbron.

Als de verkiezing het hart van de kerk genoemd wordt, zoals vaak gebeurt, dan zal het ook daarom moeten gaan: dat wij in Hem uitverkoren zijn vóór de grondlegging van de wereld. Onze gemeenschap met Christus ligt vast in Gods eeuwig voornemen. Ook als het om de verkiezing gaat geldt: 'Hier mag niet aan eenige scheiding tussen Christus en de Hem door den Vader gegevenen gedacht worden'." Dat is het eeuwige wonder van de gemeenschap met Christus: geen scheiding tussen Hem en ons. Wij in Hem en Hij in ons: zo klopt het hart van de kerk.

De kerk heeft haar leven dus buiten zichzelf, in Christus. We vinden onze vreugde in Hem, en niet in onszelf. Onze enige troost is dat we van Hem zijn, en niet van onszelf. Daarom moeten we ook niet zeggen: 'Een enige kerk. De troost van de ware gelovigen'.¹² Er zijn heerlijke dingen van de kerk te Leggen (Ps. 87,3). Maar alleen maar in Christus, die haar aan al zijn schatten en gaven deel geeft (HC, antw. 55).

Het gevaar bestaat dat je dat gaat vergeten, als kerkelĳke strijd en moeite je aandacht opslokt. Dan staat de zaak van de kerk je zo levensgroot voor de aandacht, dat zij het centrum van je geloofsbeleving dreigt te worden. Wie zal durven zeggen dat dat ook in de jongste kerkgeschiedenis nooit het geval is geweest? Extremistische opvattingen, die gelukkig afgewezen zijn, zijn ook weer niet helemaal uit de lucht komen vallen. Het is goed ons voortdurend van dit gevaar bewust te zijn.

Er is echter ook een andere kant aan de zaak. Je kunt de liefde voor Christus en de liefde voor zijn gemeente nooit tegen elkaar uitspelen. Juist omdat het hart van de kerk de gemeenschap met Christus is, omdat ze gemeenschap der heiligen is, staat ze met Hem in onverbrekelĳk verband. Ze is toch maar zijn lichaam! Liefde voor Christus gaat ook uit naar zijn kerk.

'Indien ik u vergeet, o Jeruzalem,
zo vergeet (mĳ) mijn rechterhand;
mĳn tong kleve aan mĳn verhemelte,
als ik uwer niet gedenk,
als ik Jeruzalem niet verhef
boven mĳn hoogste vreugde.'

(Ps. 137,5,6)

Wij hoeven ons er niet voor te schamen als we dat kunnen meezingen.

10. *Omdat de kerk tempel van de Geest is, zijn mensen op hun plaats verantwoordelĳk voor de vergadering van de kerk. Dit brengt de gebrokenheid van elk menselĳk werk met zich mee, zonder dat wij daarin ooit mogen berusten.*

De gemeente van Christus wordt in Hem opgebouwd 'tot een woonstede Gods in de Geest' (Ef. 2,22). De Apostolische Geloofsbelĳdenis spreekt dan ook over de kerk in het derde deel, dat het geloof in God de Heilige Geest belĳdt.

Nu is het typerend voor het werk van de Geest, dat mensen daarbij niet worden uitgeschakeld, maar ingeschakeld. Dat is de wonderlijke kracht van de Geest: mensen worden daardoor overwonnen, maar die overwinning maakt hen niet passief, maar actief. Zo gaat het in de wedergeboorte: God brengt die zonder ons in ons tot stand (DL 3/4, 12), maar dat betekent dat er door de Geest een gewillige en oprechte gehoorzaamheid komt (DL 3/4, 16). Maar in het leven van de kerk gaat het niet anders. De kerk is werk van Christus door de Geest. Maar dat betekent dat mensen verantwoordelijkheid dragen voor de vergadering van de kerk. De kerk is een geloofsstuk, want schepping van God. De kerk is een opdracht, want schepping van God in de Geest.

Juist als God zo dicht bij ons komt, als Hij dat doet in de Geest, gaan je ogen open voor zijn heiligheid en heerlijkheid. Hoe kan God zijn werk doen, en toch onze verantwoordelijkheid onverlet laten? Hoe kan God zijn heilige wil voltrekken door de dienst van ons, zondige mensen? Van de wedergeboorte belijden we: 'Hoe dit in zijn werk gaat, kunnen de gelovigen in dit leven niet volledig begrijpen' (DL 3/4, 13). Dat geldt voor heel het werk van de Geest, ook voor dat in de vergadering van de kerk.

Het wordt een stuk begrijpelijker als je je beperkt tot één facet, en het andere buiten beschouwing laat. Maar voor je het weet verval je dan tot mistekening. Dat doe je als je, zoals ds. Hoorn deed, ontkent dat je kunt spreken over gelovigen buiten de kerk, omdat Christus immers de gelovigen samenbrengt in zijn kerk. Inderdaad, Christus doet dat. Maar Christus doet dat door zijn Geest. Hij geeft ons er dus verantwoordelijkheid voor. En dat brengt de gebrokenheid met zich mee, waarmee wij al onze verantwoordelijkheid waarmaken. Ds. Hoorn legde maar niet een te sterk accent op dat wat in de Gereformeerde Kerken toch eigenlijk al jarenlang gemeengoed was. Maar ds. Hoorn zei één ding, waar hij twee dingen had moeten zeggen. Daardoor kwam hij in botsing met de belijdenis van art. 28 NGB.

De andere mogelijkheid is, dat je alle nadruk gaat leggen op de menselijke kant van de vergadering van de kerk. Daar wordt het ook een stuk begrijpelijker van: natuurlijk zijn er een heleboel kerken, dat is historisch verklaarbaar en wel zo praktisch: en we moeten ons ook maar niet al te druk maken om de eenheid van de kerk, want dat is vragen om problemen. Wie zo redeneert is uit het oog verloren dat de kerk geen menselijk zaakje is, maar wel degelijk werk van de Geest, met verwondering te belijden en te aanvaarden.

Het is zaak de reikwijdte van de kwestie die bij deze stelling aan de orde is, goed te beseffen. Ze speelt b.v. bij de vraag of er gemeenschap der heiligen is met gelovigen buiten de kerk¹³, hij die naar de mogelijkheid van meer dan één ware kerk in één plaats, bij het dilemma of de eenheid van de kerk gezien moet worden als een gebod, of als de verhoring van Christus' gebed uit Joh. 17,21 enz. Het is goed over zulke vragen te spreken met elkaar. Maar wie het doet in de hoop op pasklare antwoorden en

simpele oplossingen zal altijd weer teleurgesteld worden. Alleen als we als geestelijke mensen spreken over het werk van de Geest in de kerk, kunnen we elkaar helpen om te komen tot een geestelijk oordeel (vgl. 1 Kor. 2,15).

11. *Buiten de kerk is geen heil.*

Het eerste wat de Apostolische Geloofsbelijdenis noemt, als het gaat over het werk van de Geest, is de kerk. Daarna wordt beleden hoe God zijn heil schenkt aan de gelovigen afzonderlijk. In dat licht gezien heeft het iets wonderlijks dat de traditionele volgorde in de gereformeerde dogmatiek omgekeerd is: eerst de heilsorde, daarna de kerk. Niet dat die volgorde onmogelijk is, maar de voorkeur ervoor kan toch een individualisme verraden dat vreemd is aan de Schrift. Daarom is het goed om je te realiseren hoe nauw de belijdenis het heil van de kerk verbindt: buiten de kerk geen heil.

Deze uitspraak had al een eeuwenlange geschiedenis achter zich, voor ze in art. 28 NGB terecht kwam. Inmiddels zijn we weer enkele honderden jaren verder. Valt nu nog te werken met het 'extra ecclesiam nulla salus' of doen we er beter aan dat een beetje te relativiseren?

Het is duidelijk dat de wijze van formuleren van de belijdenis hier gekleurd is door die eeuwenlange geschiedenis. Maar juist dan is de vraag belangrijk: wát wordt hier dan onder woorden gebracht? Om welk schriftgetuigenis gaat het?

In de eerste plaats gaat het er dan om dat de bijbel duidelijk leert dat het de gemeente van de Here is, die door Hem verlost is. Zij is het die niet door de poorten van het dodenrijk overweldigd zal worden (Mat. 16,18). Haar heeft Christus zo liefgehad, dat hij zich voor haar heeft overgegeven (Ef. 5,25). Het heil is inderdaad voor de kerk.

Maar daar komt bij, en dat in de tweede plaats, dat God het heil schenkt door de dienst van de kerk. De gemeente is het die gebouwd is op het fundament van de apostelen en profeten (Ef. 2,20, Mat. 16,18). Daarom kan de gemeente van de levende God pijler en fundament van de waarheid worden genoemd (1 Tim. 3,15). Daar klinkt het apostolisch woord met zijn bindende kracht (Mat. 16,19; 18,18). Dat is het woord dat ons als evangelie wordt verkondigd, waardoor een mens kan worden wedergeboren (1 Petr. 1,23-25). Daarom is de kerk niet minder dan onze moeder (Gal. 4,26).¹⁴

Buiten de kerk geen heil: de Here schenkt zijn heil aan zijn gemeente, en Hij schenkt het aan ons door de dienst van zijn gemeente. Daarom mag niemand zich van de kerk afzijdig houden.

Dat hiermee op alle vragen rond kerk en heil geen pasklaar antwoord is gegeven, zal duidelijk zijn. Dat dat ook niet mogelijk is, en waarom niet, heb ik bij de vorige stelling al geprobeerd aan te geven. Maar dat wij in de hier genoemde schriftgegevens, en daarom ook in de belijdenis van art. 28, ons uitgangspunt zullen moeten nemen bij het zoeken van antwoorden op onze vragen, dat staat voor mij vast.

12. De nadering van de dag van de Here ontnemt onze kerkelijke discussies iedere vrijblijvendheid.

'Wij moeten onze eigen bijeenkomst niet verzuimen, zoals sommigen dat gewoon zijn, maar elkaar aansporen, en dat des te meer, naarmate u de dag ziet naderen' (Hebr. 10,25).

Buiten de kerk is geen heil. En de dag van ons volkomen heil is vlakbij. Dat is de ernst van ons spreken over en van ons handelen niet de kerk. Dat snijdt iedere vrijblijvendheid af. Dat geldt voor ieder lid van de gemeente persoonlijk. Het geldt voor ons samen in ons toezicht op elkaar, in ons waarschuwen van elkaar. Er is in de Gereformeerde Kerken van meer sprake dan van een intensieve sociale controle: 'Want nog een korte, korte tijd, en Hij die komt, zal er zijn en niet op Zich laten wachten' (Hebr. 10,37).

Nu een nieuwe tijd en een nieuwe generatie om hernieuwde kerkelijke discussie vraagt (en dat terecht!), is het goed ook dit te beseffen. Roeping tot vernieuwing is er. Maar ruimte voor vrijblijvend experimenteren is er in deze korte tijd niet. 'Want een ander fundament dan dat er ligt, namelijk Jezus Christus, kan niemand leggen. Is er iemand, die op dit fundament bouwt met goud, zilver, kostbaar gesteente, hout, hooi of stro, ieders werk zal aan het licht komen. Want de dag zal het doen blijken, omdat hij met vuur verschijnt, en hoedanig ieders werk is, dat zal het vuur uitmaken' (1 Kor. 3,11,13). Spelen met de kerk is spelen met vuur!

Is dat ook niet het benauwende van eindeloos en schijnbaar uitzichtsloos zich voortslepende kerkelijke samensprekingen? Hoeveel tijd zal er nog voorbijgaan met voorzichtig passen op de porseleinkast en uitstelmanoeuvres? Aseffen wij niet hoe dichtbij de dag al is? We hebben toch niet eeuwig de tijd!

En toch, het is inderdaad slechts 'schijnbaar uitzichtsloos'. Want de Here is heel dichtbij. Dat geeft uitzicht, nu al. Ef. 3,20,21: 'Hem nu, die blijkens de kracht, welke in ons werkt, hij machte is oneindig veel meer te doen dan wij bidden of beseffen, Hem zij de heerlijkheid in de gemeente en in Christus Jezus tot in alle geslachten, van eeuwigheid tot eeuwigheid! Amen.'

R. Kamphuis

Prof. drs. R. Kamphuis is hoogleraar dogmatiek aan de Theologische Universiteit te Kampen.

¹ Zie mijn artikel 'Katholiek' in dit blad, jrg. 68, p. 60vv.

² De uitdrukking is van D. Bonhoeffer, *Nachfolge*, München 1971¹⁰ (1937¹), 253 en zinspeelt op de wijze waarop Lenin in 1917 naar Rusland reisde. Bij Bonhoeffer hangt deze wijze van spreken en de daarmee samenhangende nadruk op de antithese tussen gemeente en wereld samen met de strijd die hij in de tweede helft van de jaren dertig voerde binnen de Bekennende Kirche in Duitsland tegen gelijkschakeling in de Nazi-staat. Al kun je je vragen erbij stellen, er was bij hem geen sprake van 'benauwd sectansme'. In Bonhoeffer's latere brieven uit de gevangenis, uitgegeven door E. Bethge in *Widerstand und Ergebung*, Neuausgabe München 1985³, staat de solidariteit met de wereld veel meer voorop.

³ Zie voor de relatie tussen kerk en uitverkiezing het opstel van dr. W. van 't Spijker, 'Verkiezing en kerk' in J. Kamphuis e.a., *Hoe staan wij ervoor? Actualiteit van het gereformeerd belijden*, Barneveld

(1992), 138-180. Daar overigens ook heel mooi over de kerk als werk van de drieënige God, 164vv.

⁴ Zoals gebeurt in *Openheid tot dienstbetoon*, Discussienota van het CSEV, 14.

⁵ In dit blad, jrg. 68, p. 229vv. In de discussienota wordt ter adstuctie verwezen naar het artikel van J. Huygen en I. Klapwijk, 'Ruimte voor het natuurmandaat' in J. Huygen e.a., *Laat niet als dank... Van natuurmandaat tot milieubeheer*, Barneveld (1992) (GSEV-reeks nr. 24), 15-32. Daar wordt in riot 38, p. 31v., voor de scherpe onderscheiding (wal nog iets anders is dan een tegenover elkaar stellen, dachi ik) van liet scheppingsmatige en het verbondsmatige verwezen naar K. Schilder, *Heidelbergse Catechismus* III, Goes 1950, 437v. Daar gaat het in de discussie mei Bnnh over de vraag of de dood 'tweelingbroer' van het leven is. Schilder zegt dun dat zowel dood als leven geen van beide 'van den beginne zijn'. Het leven kwam als positieve vrede door het n6 de schepping de mcns gegeven verbond. De dood is van elders ingekomen. Het laatste. m.b.t. de dood, lijkt mij onopgeefbaar, zeker in een tijd waarin men er niet voor schroomt het kwaad op het conto van de Schep- per te schrijven (b.v. H.M. Kuitert, *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof. Een herziening*, Baarn (1992⁸), 107vv.). Het eerste. m.b.t. het le- ven, hangt niet alleen met het laatste nauw samen, maar is ook een uit- werking van Schilders diepgewortelde overtuiging dat Gods beschikkin- gen bepalend zijn voor de natuur, en niet nmgeccerd (b.v. *Heidelbergse Catechismus* I, Goes 1947, 345vv.). Juist in dat kader roept Schilder uit: 'Het is een diepe weelde, gereformeerd te zijn' (a.w., 312; vgl. zijn *Wat is de hemel?*, Kampen 1935, 319). Het gaf hem dan ook de mogelijkheid om een vanuit 'scheppingsordeningen' denkende theologie, waarvan het grote gevaar juist rund de Tweede Wereldoorlog duidelijk genoeg gebleken was, te weerstaan, zonder de goede schep- ping te ontkennen. Discussie over deze opvattingen en over de daaruit (ook door anderen) getrokken conclusies is heel zinnig, maar het is wel goed dan deze verbanden in rekening te brengen.

⁶ Zo J. van Genderen, 'De kenmerken van de kerk' in W. van 't Spijker e.a. (red.), *Dr kerk, Wezen, weg en werk van de kerk naar reformatori- sche opvatting*, 283. Merkwaardig genoeg zegt W. Balke op de tegen- overliggende pag. in zijn artikel 'De eigenschappen van de kerk': 'De vier eigenschappen geven aan waar de kerk is' (282)! De (ongepubli- ceerde) doctoraalscriptie van E. Kramer, *Eigenschappen en kenmerken van de kerk. Een onderzoek naar her doel en de uitwerking van de on- derscheiding tussen eigenschappen en kenmerken van de kerk in de ge- reformeerde theologie* (1992, Theologische Universiteit. Broedcrweg 15, Kampen), laat tien hoc deze onderscheiding functionccn bij Calvijn, Bavinck, Schilder, Berkouwer en Van Genderen, en geeft daar een be- oordeling van.

⁷ J.A. Heyns, *Dogmatiek*, Pretoria 1981², resp. 353 en 354; vgl. J. Kamphuis, *Aantekeningen bij J.A. Heyns' Dogmatiek*, 1,2, Kampen 1982, 102v.

⁸ *Openheid tot dienstbetoon*, 14; vgl. ook H.J.D. Smit, 'Gehoorzamen: achter Christus aan!', in J. Douma e.a. (red.), K. Schilder, *Aspecten van zijn werk*, Barneveld (1990), 83v.

⁹ A.w., 84.

¹⁰ *Heidelbergse Catechismus* I, resp. 74 en 75.

¹¹ S. Greijdanus, *De brief van den apostel Paulus aan de Epheziërs, Op- nieuw uit den grondtekst vertaald en verklaard* (KV), Kampen 1925. op Ef. 1.4.

¹² Titel van een brochure van J. Hoorn (Grootegast), 1984.

¹³ Zie daarvoor mijn artikelen in *De Poortwake*, jrg. 43, p. 195vv. en 217vv.

¹⁴ I. Calvijn, Inst. 4,1,1. K. Schilder wil de naam 'onze moeder' niet la- ten slaan op 'enig instituut dat beneden aanwijsbaar is' (in: *Ons aller moeder*, opgenomen in *Verzamelde werken, De Kerk*, II (Goes 1962), 195). Dat is terecht voorzover geen enkel instituut 'fix und fertig' (zoals Schilder zegt) die naam bij voorbaat claimen kan. Het is ook terecht voorzover het Schilder gaat om de vrijheid van 'boven-Jeruzalem', en zo om de verantwoordelijkheid van de gelovigen (a.w., 200: 'zal de een- heid van de kerk ook in het zichtbare opgebouwd worden uit de vrije daad van het ambt der gelovigen...?'). Het lijkt mij niet terecht voor zo- ver het 'hemels' zijn van Jeruzalem een tegeninstantie wordt van het concreet op aarde aanwijzen ervan. In de antithetische parallel Hagar-Is- maël-aards Jeruzalem/Sara-Isaak-hemels Jeruzalem zijn alle andere le- den in ieder geval wel beneden aanwijsbaar. Maar het typische van de tweede lijn is dat daar geleefd wordt van de kracht van Gods belofte, niet van aardse mogelijkheden. Het lijkt me dan ook volkomen terecht dat Calvijn in Inst. 4,1,4 de naam 'moeder' toepast op de 'zichtbare kerk'.

DRS. A.L.T. DE BRUIJNE

In het onderstaande wijs ik eerst instemmend en daarna kritisch aan waarover m.i. doorgesproken moet worden.

1. Instemmend

- a. De benadering van het thema 'de kerk' vanuit de breedte van de gereformeerde leer is verhelderend. Laten we nagaan of we daarmee kunnen instemmen. Dat maakt duidelijk hoe diep verschillen van inzicht ritten.
- b. De trinitarische ingang maakt ook andere gespreksthemas los. Werpt het onderscheid en de eenheid van de drie Personen en hun werk licht op de vragen rond de eenheid van de kerk en de christenen? Vallen de werkelijkheden achter de bijbelse beelden 'volk', 'lichaam' en 'tempel' volledig samen? Kun je menselijk handelen (en falen) alleen in beeld brengen via de typering 'tempel van de Geest'?
- c. De relatie tussen verkiezing en kerk doet doorspreken over de kwestie van zichtbaar en onzichtbaar. Niet terminologisch, maar omdat het zichtbare (als vrucht van Gods verkiezing) vragen oproept. Je ziet 'los' geloof, 'losse' gemeenten en kerkengroepen. Wat betekent dan de stelling dat het niet **zozeer** gaat om onze kerkkeus, maar om het volgen van Gods keus? Niet verwaarloosd mag daarbij worden dat Gods verkiezing van enkelingen in de Schrift in het kader staat van zijn keus voor zijn volk, voor Christus als Hoofd van zijn lichaam, voor zijn tempelstad.
- d. Terecht zet B.K. de kenmerken van de christen in het kader van het leven van de kerk. Bestaat niet het risico dat deze kenmerken buiten dat kader worden gehanteerd, zonder de abnormaliteit daarvan te ervaren. Heeft anderzijds de secularisatie van het christelijk leven binnen de kerk niet veroorzaakt dat grote verhalen over het belang van de kerk zichzelf hebben verteerd.
- e. Heeft de gemeenschap met Christus (onbedoeld) niet te weinig centraal gestaan in de kerk? Gevolgen: een formeel kerkbegrip, geen enthousiasme voor de kerk als ruimte voor die gemeenschap, relativisme. Dan vraagt samen discussiëren om samen verootmoedigen.
- f. De kerk heeft historische continuïteit. Durven we dat aanwijzen? Is er anderzijds niet het risico van een idealistisch model waarin de ene lijn van de kerk per se in elke tijd aangewezen wil zijn? Bestaat er misschien samenhang met een bepaalde benadering van de heilsgeschiedenis?

2. Kritisch

- a. Het gesprek over de kerk moet plaatsvinden tegen meer achtergronden: de klassieke discussie sinds de Vrijmaking; de evangelische nadruk op persoonlijk geloof; de uitdaging van de moderne samenleving; de latente confessionele crisis doordat onbedoeld belijdenisinhouden zijn overgekomen als losstaand van Schrift en

geloofspraktijk. Daarom moeten we ons bezinnen op de moderne cultuur en opnieuw starten bij de Schrift (Efeziërs, de reikwijdte van de vele beelden voor de kerk).

b. Ik mis bij het onderscheid tussen Gods werk en onze verantwoordelijkheid enigszins dat God ons in Christus schenkt wat Hij onder het werk van de Geest van ons vraagt. Ook waarheid, liefde en eenheid. In dat licht blijkt Joh. 17 geen gebed of gebod, maar een bemoediging.

c. De twee akcenten bij stelling 4 geven onhelderheid: niet al ons werk is kerkelijk en: nooit de zaak van de kerk vergeten. Nodig is een nadere definitie van 'kerkelijk werk', 'de zaak van de kerk' en 'vergeten'. Is – hierop doorgaand – het onderscheid tussen de kerk (en het kerklid-zijn) en andere christelijke levensterreinen bijbels? Is de echte vraag niet of 'kerk' wel eenduidig is af te grenzen en niet of er op bepaalde levensterreinen meer kan dan op andere? Christelijke samenwerking heeft hoe dan ook te maken met de gemeenschap die je ook voor de kerk gelooft. Misschien zou je het minstens openlijk eens moeten worden over het zondige van verdeeldheid en dat uitdrukken in de voorlopigheid van een vorm.

d. Komt bij stelling 7 het probleem voldoende uit de verf? Er klinkt (terechte) terughoudendheid in het spreken over ware kerken in een vals verband. Maar legitimeert dat de zondige werkelijkheid? Zulke gemeenten kunnen subjectief te goeder trouw zijn, maar kampen met gebrekkige visie of het gevoel te moeten kiezen tussen twee kwaden. Ik kan proberen het zondige daarvan duidelijk te maken en toch niet de knoop doorhakken en zo'n gemeente 'vals' noemen. Noch zo'n gemeente noch ik zelf legitimeren dan zonde.

Als Paulus binnen de ene gemeente blijkt te rekenen met de werkelijkheid van kieren en scheuren tot de jongste dag (Ef. 4 : 16), zegt dat dan ook niet iets over de realiteit tussen verdeelde gemeenten en christenen onderling?

e. De ware kerk is gemakkelijk te onderscheiden (art. 29 NGB). Is dat geen geloofsuitspraak, zoals de Schrift ook zegt: Gods geboden zijn niet zwaar. Dat nazeggend blijf je strijden om Gods wil te kennen en te doen. Ook het onderscheiden van de ware kerk kan in de praktijk wel degelijk moeilijk zijn.

Drs. A.L.T. de Bruijne is gereformeerd predikant van Rotterdam-Centrum.

DS. T. DEKKER

Voor een korte reactie op de bijdrage van prof. B. Kamphuis gaf de redactie twee lijnen aan: a) kritiek op het gebodene, b) aanduiding van zaken waarover moet worden doorgesproken om samen verder te komen. Voor mezelf kies ik in hoofdzaak de tweede lijn. Wat de eerste betreft, alleen een algemene opmerking. Het startpunt in de achtereenvolgende hoofdstukken van de dogmatiek (vergelijkbaar met de artikelen van de NGB) is geschikt om te laten zien, dat het belijden over de kerk niet geïsoleerd kan worden van de totale geloofsinhoud. Een moeite is m.i. wel, dat uitgebreide dogmatische gedochtengangen in de voorgelegde stellingen enorm gecomprimeerd zijn. Het valt niet bij elke stelling mee, de concluderende kracht ervan te zien, als men niet beschikt over (behoorlijke kennis van) wat bv. Calvijn, Bavinck, Schilder, Van Genderen-Velema *terzake* hebben geschreven.

Maar nu de punten die m.i. in de discussie nadrukkelijk aandacht moeten hebben.

1. De zaak van *stelling 1*. Niet in die zin dat we moeten praten over waar of onwaar. De eis onder 1a spreekt in feite voor zichzelf. Gehoorzaamheid aan de Schrift en trouw aan de belijdenis zijn geen statisch bezit. Ze moeten blijken uit wat we zeggen en doen en steeds weer 'toegeëigend' worden. Toch moet de schrijver zich afschermen tegen de gedachte, dat zijn stelling het breekijs zou kunnen zetten in onze onderlinge vertrouwensrelatie als gereformeerde belijders. Dit wijst erop dat we met de genoemde eis misschien minder getrouwd zijn dan we denken. Voor bespreking is m.i. de vraag relevant, hoe we in dit opzicht op een ontspannen manier met elkaar om zullen gaan; elkaars vragen rustig en serieus aanvaarden, zonder dat we ons meteen gestoken voelen in de onverdachte trouw aan Schrift en belijdenis. In het kader van het voorgenomen congres is evenzeer belangrijk de vraag, hoe we zelf aan de genoemde eis beantwoorden, als we bv. vaste scribenten zijn in de pers, of zitting hebben in het bestuur van een organisatie. Achteraf vragen stellen is altijd mogelijk, niet altijd plezierig. Hoe brengen we methodisch de eis in praktijk bij het opzetten van een opiniërend artikel of het uitzetten van een beleidslijn?

2. In *stelling 4 en 5* komt de schrijver vanuit verschillende invalshoeken bij de plaats van de kerk en de gelovige werkzaamheid van haar leden in de 'wereld'. Een christen die voluit zijn taak in de samenleving vervult kan 'de zaak van de kerk nooit en nergens ... vergeten' (4). 'In de weg van de opbouw van de gemeente komt God tot de vervulling van zijn scheppingswerk.' 'Als God komt tot de vervulling van zijn doel met de scheping van de mens, bloeit het leven in de gemeente op.' 'Openheid en dienstbetoon zal altijd hand in hand moe-

ten gaan met de opbouw van de gemeente' (5).

Als we het hiermee eens kunnen zijn, wat zijn dan de consequenties voor de praktijk? Hoe geef je een dergelijk standpunt handen en voeten?

3. Naar aanleiding van *stelling 7* zou ik willen zeggen: het is dringend nodig dat we samen een helder standpunt innemen over de verhouding van norm en realiteit. Met name over de vraag, of de realiteit van de zonde invloed moet hebben op het stellen van en het werken met de norm. Van hieruit wordt immers mede de vraag beantwoord: hoe kijken we aan tegen de verdeeldheid van de christenen en wat menen we daaraan te moeten doen.

4. In dit verbond verdient afzonderlijke aandacht de ook in *stelling 7* genoemde (on)mogelijkheid van 'ware kerken in een vals kerkverband'. Er lijkt een tendens op te komen om, niet alleen in een zgn. 'vals' kerkverband, maar ook in het algemeen de plaatselijke gemeente te beoordelen of te laten functioneren, min of meer los van de kerkelijke gemeenschap waarin ze zich bevindt.

Is 'kerkverband' een soort huls, waarbinnen de plaatselijke kerk alleen op haar eigen woord of daad is aan te spreken? Of is 'kerkverband' de gestalte van een geestelijke gemeenschap, waarin gemeenschappelijke woorden en daden ook voor ieders rekening komen? Belangrijke vragen voor eigen samenleven, maar ook voor de omgang met christenen uit andere kerkelijke gemeenschappen.

5. *Stelling 1* komt in het gegeven betoog niet uit de lucht vallen. De nadruk op het belang van de kerk, die in het geheel naar voren komt, wordt hier krachtig onderstreept. Het zal goed zijn, hier bijzondere aandacht aan te schenken. Kunnen we het met elkaar eens zijn over de Betekenis van art. 28 NGB? Zo ja, hoe werken we er dan mee in de praktijk!

Hopelijk zal het 'Reformatiecongres' ons met elkaar verder brengen.

Ds. T. Dekker is gereformeerd predikant te Kampen.

PROF. DR. J. DOUMA

Commentaar op B. Kamphuis' 'De kerk. Twaalfstellingen'

Het spreekt vanzelf dat ik met veel van wat K. schrijft, van harte kan instemmen. Ook de aanpak op deze wijze dwingt mijn respect af. Vanwege de beperkte ruimte mij toegemeten zal ik mij echter concentreren op de kritische aantekeningen die ik wil maken. Met wat er staat, kan ik het grotendeels eens zijn; maar ik mis te veel een bijdrage aan 'de discussie die nooit ophoudt'. Er is nogal wat afgediscussieerd in de afgelopen decennia, waarvan ik in het stuk van K. te weinig terugvind.

1. Neem het belangrijke punt van de omschrijving van de kerk. Nauwelijks is het verbond gelegd tussen kerk en uitverkiezing (punt 3), of het begrip 'onzichtbare' kerk is al weer verdwenen. 'Wat daar over het onzichtbare gezegd wordt onderstreept de betekenis van het zichtbare en dient tot bevestiging daarvan.' Heeft het ook een eigen waarde tegenover de zichtbaarheid? Is het fout onder het begrip 'kerk' zoals onze confessie daarover spreekt, meer aspecten te onderscheiden dan met de aanduiding 'zichtbare kerk' mogelijk is? Als dat juist is, kan K. moeilijk volhouden dat het onzichtbare alleen maar de betekenis van het zichtbare onderstreept. Dat doet trouwens de confessie zelf niet met de verwijzing naar Elia en de hypocrieten.

2. Je zult de zaak van de kerk nooit en nergens kunnen vergeten; ook het onderscheid tussen de twee rijken of de twee regimenten verandert daar niets aan, schrijft K. Dat ben ik roerend met hem eens, maar ik trek er wellicht een andere conclusie uit. Wat betekent dat nu ten aanzien van de koppeling gereformeerde organisatie en een 'kerkelijk bepaald lidmaatschap'? Ik hecht evenals K. en Luiten weinig waarde aan het tegenover elkaar stellen van schepping en verbond die bij Schilder zou voorkomen. Maar ik hoef zo diep ook niet af te dalen om vol te houden dat kerk en politiek twee zaken zijn, waarbij de hulplijn van de twee regimenten uitnemende diensten bewijst. Ze heeft mij in elk geval af geholpen van de veel te sterke link die onder ons gelegd is tussen 'kerk' en lidmaatschap van een politieke partij. Daarom schreef ik mijn boekje *Politieke verantwoordelijkheid* ook, met als ruggegraat het christelijke thema van de twee regimenten. Ik leerde ook een andere zijde kennen van Groen van Prinsterer dan mij in het GPV-be-roep op hem vertrouwd was.

3. Ik mis in het stuk ook de 'bezinning op de vraag, of er meer ware kerken tegelijk kunnen zijn. Dat komt voor mij het sterkste uit bij de opmerking die K. maakt over het confessie-zinnetje dat de ware en de valse kerk gemakkelijk te onderscheiden zijn. Waarom voegt hij

daar onmiddellijk aan toe: het is ontegenzeggelijk waar dat de formuleringen van art. 29 mede gestempeld zijn door de tijd waarin de NGB geschreven is? Dat is natuurlijk waar; maar wat maakt het eigenlijk uit? Als iemand mij vraagt: kun jij de ware en de valse kerk, **zoals de confessie die tegenover elkaar stelt**, gemakkelijk van elkaar onderscheiden, dan antwoord ik bevestigend. Maar als men mij vraagt: kun jij alle kerken om jou heen in het Nederland van 1993 ook zo gemakkelijk onderscheiden, dan antwoord ik nee. En zeker niet als dat moet betekenen dat er naast één ware, zichtbare kerk (de gereformeerd-vrijgemaakte kerk) verder alleen maar valse kerken en scheurkerken zouden zijn. Want ik moet meten met de maat van de confessie, en dan erken ik graag mijn verlegenheid. Ik vind op dit punt dan meer houvast in wat de Westminster Confessie over zuivere en minder zuivere kerken zegt.

Het beroerde is dat wie dit zegt, de indruk wekt alsof de kerkkeus dan zo belangrijk niet meer is en zich niet meer te druk te maken over de eenheid van de kerk. Dat is niet het geval, althans niet bij mij. Ik ben met overtuiging vrijgemaakt en vind het belangrijk om iemand die mij vraagt, of hij niet net zo goed bij een andere kerk kon horen, daarvan af te houden. Maar dat kan ik vaak niet doen onder de klem van 'waar' of 'vals'. Er is ook veel dat niet aan de kant van 'vals' ò la de confessie staat en toch òf ontraden òf veroordeeld moet worden.

4. 'Buiten de kerk is geen zaligheid'. Doen we er beter aan dat zinnetje een beetje te relativiseren, vraagt K. Ik denk dat we het allemaal relativiseren, zodra we ons inspannen alle spreken over de onzichtbare kerk, of over het onderscheid tussen zuivere en onzuivere kerk overboord te zetten. Juist door de nadruk die op de onzichtbaarheid van de kerk en het ene wettige adres ervan onder ons gelegd is, waren de moeite met dit zinnetje vanaf de Vrijmaking extra groot. Dat een ds. Hoorn opstond in onze kerken, is geen toeval. 'Extremistische opvattingen zijn ook weer niet helemaal uit de lucht komen vallen', schrijft K. Dat mag ook wel wat fors gezegd worden.

5. K. vindt het goed over zulke vragen als naar de gemeenschap der heiligen met gelovigen buiten de kerk en de mogelijkheid van meer dan één kerk in één plaats met elkaar te spreken. 'Maar wie het doet in de hoop op pasklare antwoorden en simpele oplossingen zal altijd weer teleurgesteld worden.' Akkoord. Maar zijn eigen formulering lijkt mij reeds te simpel en te pasklaar. Want gemeenschap der heiligen met gelovigen buiten de kerk, doet mij reeds vragen: welke kerk bedoelt u? Uw en mijn kerk? Zijn er dan gelovigen buiten de kerk, terwijl we tegelijk belijden dat er buiten de kerk geen zaligheid is? Ben ik nu te simpel bezig, of verradt zo'n zinnetje dat ook K. er voor zichzelf minder uit is dan men hier en daar uit zijn betoog zou vermoeden?

Prof. dr. J. Douma is hoogleraar ethiek aan de Theologische Universiteit te Kampen.

IR. J. HUIJGEN

Bewaren van de breedte en diepte in ons kerkgeloof

Het artikel van prof. B. Kamphuis opent onze ogen voor de breedte en diepte in ons kerkgeloof. De Kerk staat in de schepping van God, in de breedte van het Koninkrijk Gods (Gen. 1, Openb. 21). Zij is 'geworteld en gegrond in *de* liefde' van Christus (Ef. 3 : 17 e.v.) en heeft haar diepte zelfs in het uitverkoren in Christus 'voor de grondlegging der wereld' (Ef. 1 : 4).

Maar om deze breedte en diepte in ons spreken en handelen te handhaven, zullen we concreter en scherper moeten analyseren dan Kamphuis doet. En hier kom ik tot mijn kritische punten op het betoog van prof. Kamphuis. Het lijkt er op alsof hij in een '*historisch vacuüm*' theologiseert. 'Dat is het eerste punt. En het tweede, wil de discussie verder gebracht worden, dan zullen er *heldere onderscheidingen* nodig zijn.

1. Kamphuis heeft oog voor de brede samenhang waarin de Kerk staat. 'De God van de kerk is de Schepper van hemel en aarde.' Dit leidt tot een nauw verband tussen kerk en schepping. En onder schepping mogen we verstaan de cultuur in de brede zin van het woord. Wie nu echter vraagt naar de *feitelijke* verwerking van de ontwikkelingen in de schepping, de samenleving en de cultuur – Gods wereld – die komt tot ontvullende en soms onthutsende ontdekkingen. Die ontdekt dat zijn kerkelijke gemeenschap niet meer 'bij de tijd' is. Wie K. Schilder leest die merkt op hoe intens hij zijn tijd kende, zich ermee konfronteerde en zijn theologie erop afstemde. Dat leidde bij hem tot een specifieke theologisch cultuur- en scheppingsbegrip en een scherpe onderscheiding van verbond en schepping, afgestemd op de toenmalige problemen. Als echter deze specifiek theologische constructie zonder meer toegepast wordt op onze probleemstellingen, dan moet men niet verbaasd staan dat men de scheppingsruimte waarin de kerk staat qua belijden handhaaft, maar feitelijk verloren heeft. Als Kamphuis dit historisch resultaat en deze historische achtergrond betrokken had in zijn verhaal, had hij de breedte in ons kerkgeloof ook voor nu handen en voeten kunnen geven.

2. De *gemeenschap* der heiligen is in de eerste plaats 'dot de gelovigen allen samen en ieder persoonlijk als leden *gemeenschap* hebben met de Here Christus' (HC, antw. 55). Dat is het '*levenscentrum*' van de gelovigen en slechts 'in Hem' en door 'zijn Geest' is onze gemeenschap met elkaar gewaarborgd. Wie vertrouwt op de kerk of *geloof* in de kerk, heeft zijn centrum verlegd. Als we de huidige *fixatie* op *de kerk* in de beleving en in de discussie waarnemen, dan vraagt men zich af of de prioriteit van het '*gemeenschap met Christus*' op de

'gemeenschap met elkaar' (antw. 55, HC) nog wel geldt. Tegelijk of de reformatische volgorde van art. 27 tot 29 NGB nog wel feitelijk functioneert en in zijn consequenties gehandhaafd wordt.

Kamphuis signaleert het gevaar dat de kerk 'het centrum van je geloofsbeleving' kan worden. Wil men echter de gevaren die hier dreigen en de impasse in de discussie doorbreken, dan moeten er weer heldere onderscheidingen aangebracht worden. Ik geef twee suggesties.

Binnen de kerkleer een duidelijk onderscheid aanbrengen tussen de Kerk zoals God die werkt door Woord en Geest, en onze gehoorzaamheidsacte in die vergaderactiviteit. Een onderscheid waarin Calvijn's zichtbare en onzichtbare kerk en Schilder's coetus en congregatio verwerkt en geconcretiseerd worden. Omdat Gods Kerkewerk breder is dan onze eigen gemeenschap, en onze gehoorzaamheid altijd 'in beginsel' is en met zonde bevlekt blijft, moeten we ruimer kijken dan onze eigen kerkgemeenschap willen we de diepte in ons kerkgeloof niet verliezen.

Als het gaaf om de relatie tussen de '*gemeenschap met Christus*' en de '*gemeenschap met elkaar*' mogen we spreken van een '*overzicht*' van de eerste op de tweede. En als het gevaar van omkering van kerk en Christus reëel wordt en het '*solus Christus*' bedreigd wordt, dan is het misschien het beste helemaal uit deze '*evenwichtsleer*' te stappen door de reformatische oplossing te kiezen:

Vraag: maar maakt deze leer ons dan niet kerkelijk onverschillig?

Antw.: Nee, want het is onmogelijk dat ieder die door een waar geloof in Christus ingelijfd is, niet zou streven naar kerkelijke gemeenschap.

Samengevat, Kamphuis' terechte opkomen voor de breedte en de diepte van ons Kerkgeloof wordt krachtiger en voor de discussie interessanter als hij *en* de historie en heldere onderscheidingen inbrengt.

Ir. J. Huijgen is momenteel werkzaam als boer en tevens als docent economie aan de Christelijke Agrarische Hogeschool te Dronten.

DRS. H.J.D. SMIT

Space-shuttle

Het verhaal van prof. B. Kamphuis gedraagt zich als een spaceshuttle. Vanaf grote hoogte ontvangen wij weliswaar prachtige overzichtsplaatjes van het veld in discussie, maar bijna nergens zoekt de camera in op de wezenlijke vragen. Verschillende adders onder het vrijgemaakte gras blijven zo onzichtbaar.

1. Kamphuis beantwoordt nergens de vraag, waar in Nederland de kerk van Christus is. Kamphuis gewaagt van de Vrijmaking. We vernemen dat we ons moeten afscheiden van hen die niet bij de kerk horen. Zelfs is de ware kerk gemakkelijk te kennen naar art 29 NGB. En we lezen over de drie bekende kenmerken van de kerk. Maar als we na deze uitspraken vragen om concrete invulling, laat Kamphuis ons in de steek. Pasklare antwoorden zijn niet voorhanden! Want wij begrijpen niet volledig hoe God werkt in de vergadering van zijn kerk.

Deze vrome verlegenheid maakt weerloos tegen een dikwijls verdedigde kettingredenering: een betrouwbaar christen is een confessioneel christen; een confessioneel christen belijdt heel de belijdenis; zij die zich niet voegen bij de ware (lees: vrijgemaakte) kerk belijden niet art. 27-29 van de NGB; zij houden *dus* niet heel de belijdenis, zijn *dus* niet confessioneel, *dus* geen betrouwbare christenen, en komen *dus* niet in aanmerking voor samenwerking.

Deze diskwalifikatie van duizenden christenen in Nederland zal pas een halt kunnen worden toegeroepen, als we de moed hebben te erkennen: 1. dat niet alleen vrijgemaakten betrouwbare en confessionele christenen zijn; 2. dat er meer kerk is in Nederland dan de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt.

2. Herhaaldelijk doet Kamphuis een beroep op de belijdenis. Maar onbesproken blijft hoe wij art. 27-29 NGB moeten lezen. Voor velen is het een vooronderstelling buiten discussie dat het in art. 27-29 gaat over een en dezelfde zichtbare kerk. Verder, dat deze kerk op dit moment in Nederland de *gestalte* heeft van die kerken die D.V. dit jaar in Ommen in een generaal-synodaal verband bijeenkomen. Deze lezing van de belijdenis is voor het forum van bijbel, confessie en historie niet te handhaven. *Des* te schrijnender is het, dat zij de hele discussie lijkt te beheersen. Een adder' onder het gras! Als er slechts van kerk in de zin van één zichtbare kerk gesproken kan worden, en deze kerk hier en nu in Nederland de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt is, dan vinden op dit moment alle niet-vrijgemaakten in Nederland de kerkelijke dood. Tenminste zolang zij in hun kerkelijke positie keus volharden. Een grotere diskwalifikatie van veel broeders en zusters is nauwelijks denkbaar.

Verwijten van exclusivisme en isolationisme, beschuldigingen van hoogmoed aan vrijgemaakt adres komen waarlijk niet uit de lucht vallen.

3. Kamphuis doet mij de eer aan in te gaan op een argument ooit eens door mij opnieuw in discussie gebracht: er bestaat verschil tussen norm en werkelijkheid. Zonde maakt dat de norm lang niet altijd concrete werkelijkheid wordt. Met deze stand van werkelijke zaken zul je moeten rekenen in je kerkbegrip.

Ik begrijp van Kamphuis, dat het argument van bestaand verschil tussen norm en werkelijkheid slechts indruk vermogen te maken op 'wie ervan uitgaat dat de werkelijkheid altijd al aan *de* norm beantwoordt'. Hij citeert Schilder, die in geen geval de illusie koesterde, dat hier op aarde norm en werkelijkheid samenvallen. De conclusie ligt nu voor de hand: kritiek op Schilder als zou hij te weinig oog hebben gehad voor het contrast tussen norm en werkelijkheid treft geen doel.

Maan de kwestie is niet of we al wetenschap drogen van het verschil tussen norm en werkelijkheid, maar in hoeverre deze wetenschap functioneert in ons denken. Veel vrijgemaakten zijn in navolging van Schilder te vergelijken met kunstenaars, die de biologische kennis bezitten, dat bomen doorgaans een groene kleur hebben, maar desondanks telkens weer boompertijen schilderen in hemels blauw. Dat kan men natuurlijk als kunst of principe waarderen, maar een kind weet, dat in werkelijkheid de meeste bomen groen kleuren.

De werkelijkheid wordt trouwens ook Kamphuis te machtig. Eerst lezen we, dat de kerk 'gemakkelijk' te onderscheiden is (principe), maar als het erop aankomt, blijkt ook de geachte referent geen 'simpele (!) oplossingen' in huis te hebben (werkelijkheid). De wal keert het schip wel. De werkelijkheid gebiedt nuance.

4. Gefundeerde kritiek uit de laatste decennia op de theologie van K. Schilder heeft nog niet kunnen verhinderen, dat velen voetstoots aannemen, dat deze theologie zuiver op de gereformeerde graad is. Ook Kamphuis probeert de kritiek te neutraliseren. Als we echter onderkennen, dat invloeden van Barth en Kierkegaard de theologie van Schilder verontreinigen, dan zal haar schaduwzijde, die een zware hypotheek op onze discussie legt, meer in het licht kunnen treden.

Drs. H.J.D. Smit is gereformeerd predikant te Amsterdam-Zuid/West.

KERK EN ORGANISATIE

B*ijna een halve eeuw na de Vrijmaking behoren gereformeerde organisaties op tal van terreinen tot het beeld dat velen van de Gereformeerde Kerken hebben. In de kerken is echter een nieuwe generatie opgegroeid, die niet wil leven bij gegroeide vanzelfsprekendheden, zeker niet als zij bemerkt dat de wereld om haar heen veranderd is en het gereformeerde organisatiepatroon geheel afwijkt van hetgeen in eigen land en daar buiten gebruikelijk is.*

Daarom is het nodig dat nieuwe en oude generatie samen opnieuw nadenken over het waarom, waartoe en hoe van gereformeerde organisaties. Dit artikel wil hiervoor enkele bouwstenen aandragen. Ik kies daarvoor de vorm van een aantal stellingen met toelichting.

1. Gereformeerde organisaties zijn vrucht van reformatische arbeid.

De huidige gereformeerde organisaties dateren vrijwel alle van na de Vrijmaking. Ze worden daarom gemakkelijk als vrijgemaakte specialiteit beschouwd. Raadpleging van de geschiedenis leert echter iets anders. Er is niet zo zeer sprake van een directe relatie tussen de Vrijmaking en gereformeerde organisaties als wel tussen reformatische arbeid en deze organisaties.

Het duidelijkst blijkt dit op het gebied van het onderwijs. De huidige gereformeerde scholen dateren over het algemeen van 1950 en later, maar wie het *Handboek van de Gereformeerde Kerken* raadpleegt zal ontdekken dat een tiental nu nog bestaande verenigingen voor gereformeerd onderwijs al bestaat sedert begin deze eeuw of nog eerder. De Gereformeerde schoolvereniging in Ennatum dateert zelfs van 1855.

In het verleden was het aantal gereformeerde scholen echter veel groter. Illustratief was de gang van zaken in Langerak. In 1866 werd door de kerkeraad (!) van de Christelijk Afscheidene Gemeente een gereformeerde school gesticht. Omdat een openbare school het enige alternatief was werden ook leerlingen uit Hervormde en (later ook) Christelijke Gereformeerde gezinnen toegelaten. In 1928 volgde de formele omzetting in een christelijke nationale school. Zo ging het op tal van plaatsen in de jaren tussen de beide wereldoorlogen, maar ook nog

daarna: van een kerkelijk-gereformeerde organisatie naar een algemeen-christelijke.

Voor al in tijden van kerkreformatie zien we een verhoogde activiteit op het gebied van gereformeerde organisaties. De eerste decennia van deze eeuw daarentegen laten de overgang zien van gereformeerd naar algemeen-christelijk, een proces dat zich na de Vrijmaking in versneld tempo zal voortzetten.

Op politiek en maatschappelijk gebied waren de veranderingen minder duidelijk. Daar stond echter tegenover, dat het overwicht aan gereformeerden in b.v. de ARP zo groot was, dat de partijleiding er zorgvuldig op toezag dat enkele plaatsen gereserveerd werden voor Hervormde, Christelijke Gereformeerde en Lutherse stemmentrekkers.

Terecht kwam (al snel) een eind aan de directe verantwoordelijkheid van de kerk voor onderwijs en maatschappij, maar vooral onder invloed van Kuypers kerkbeschouwing werd geleidelijk een isolatiewand aangebracht tussen de kerk en christelijke organisaties. Niet alleen het kerkelijk ambt had geen zeggenschap meer in partij en school, ook de belijdenis van de kerk moest haar plaats afstaan aan door mensen geformuleerde beginselen.

Hiertegen rees verzet binnen de Gereformeerde Kerken, niet pas na de Vrijmaking maar al jaren daarvoor. In 1532 hekelde Schilder in zijn bekend geworden artikel over de kerk in het slop de 'terreinenleer' als volgt: 'Onze belijdenissen, die zijn intern bedoeld. Dat is te zeggen: voor ons hofjes-intemaat. Wij, oudjes, zullen de ramen wel dichtdoen. Dan horen wij de auto's niet, die op straat zo hevig toetren. En dan horen de burens niet, dat wij een oud liedeken afdraaien van onze lieve Heere, op onze grammofon, een ander hof-mens op de zijne. Terwijl het leven bruist – daarbuiten op de straat.'¹

Voor dit reformatisch denken kwam na de Vrijmaking weer ruimte. Schrift en belijdenis kwamen uit het hofjes-internaat en kwamen weer te staan waar het leven bruiste, in kerk, staat en maatschappij.

2. Gereformeerde organisaties zijn vrucht van dóórgaande reformatische arbeid.

De talrijke gereformeerde organisaties, welke na de Vrijmaking zijn ontstaan, hebben elk een eigen ontstaansgeschiedenis. De motieven om te kiezen voor een gereformeerde organisatie waren niet altijd dezelfde. Toch zijn er enkele centrale thema's welke in de discussie regelmatig terugkeerden,

- a. Het ethisch conflict. Voor veel gereformeerden was het ethisch niet verantwoord in één christelijke organisatie samen te werken met mensen die hen beschuldigden van openbare grove zonden in de kerk. Zo'n conflict-situatie kon aanleiding vormen voor zo'n organisatie te bedanken, terecht vormde het ethisch conflict voor geen enkele gereformeerde organisatie de

reden voor haar ontstaan.

- b. De band aan Schrift en confessie. Het leven is één. Met dit adagium keerden mensen als Schilder en Holwerda zich voor en na de Vrijmaking tegen de indeling van het leven in terreinen. Niet voor elk levens-terrein een eigen regiment, maar voor het gehele leven erkenning van het gezag van Schrift en confessie. Deze erkenning hebben alle gereformeerde organisaties van na de Vrijmaking met elkaar gemeen.
- c. De hand met de kerk. Op de vraag of gereformeerde organisaties ook een exclusieve band moeten hebben met de Gereformeerde Kerken en haar leden is geen eensluidend antwoord gegeven. Sommige organisaties, zoals Dit Koningskind, zijn uitdrukkelijk opgericht ten behoeve van leden van de Gereformeerde Kerken. Het lidmaatschap van andere organisaties staat in de praktijk (nagenoeg) alleen open voor leden van de Gereformeerde Kerken zonder dat de statuten zich er expliciet over uitspreken. Al in een vroeg stadium hebben woordvoerders van GPV, GMV en GSEV verklaard, dat uit de hand aan de belijdenis niet zonder meer een band aan de kerk voortvloeide.
- d. De gemeenschap der heiligen. Het ontstaan van veel gereformeerde organisaties, met name op het terrein van de onderlinge hulpverlening, is mede te verstaan uit het hernieuwde zicht op de kerk, de gemeenschap der heiligen. Wie de gemeenschap der heiligen gelooft en beleeft zal zijn talenten primair willen gebruiken met en ten dienste van de andere leden van de kerk.
- e. Inhoudelijke bezwaren tegen algemeen-christelijke organisaties. De oprichting van gereformeerde organisaties betekende veelal een breuk met bestaande algemeen-christelijke organisaties. Principiële bezwaren tegen de oude organisaties gingen daarbij vaak samen met inhoudelijke bezwaren. Omdat in de strijd rond de Vrijmaking verbond en doop zo'n centrale rol hadden gespeeld lag het voor de hand dat deze bezwaren zich hij het onderwerp toespitsten. De doopbelofte kreeg weer alle aandacht. Ook op politiek en maatschappelijk gebied zijn van de aanvang af bezwaren van inhoudelijke aard aangevoerd, zoals tegen de Europese integratie en de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Bestudering van Schrift en belijdenis leidde er al meer toe, dat stelling genomen werd tegen de neutrale staatsidee.

Deze en andere thema's in de discussie rond de gereformeerde organisaties laten zich goed samenvatten in het streven naar doorgaande reformatie. Dit streven is vaak verengd tot de oprichting van gereformeerde organisaties door mensen die niet langer samen met niet-gereformeerden christelijke actie in georganiseerd verband wilden voeren. Maar een dergelijke verenging doet geen recht aan de doorgaande reformatie.

Trimp gaf er eens een mooie omschrijving van: In doorgaande reformatie 'ligt de erkenning opgesloten, dat de genezing van het leven, die God schenkt in het herstel van de vorm der kerk, metterdaad het leven wil genezen.

In zijn diepte – door een permanente heiliging van hart en gedachten. In zijn breedte – door een steeds verder doordringende toewijding van het z.g. "brede leven" aan de dienst en de glorie van God."

Doorgaande reformatie is dus niet primair een zaak van organisatie maar van levensheiliging en dienst. Doorgaande reformatie is ook niet slechts een consequentie van de Vrijmaking maar een noodzakelijk bestanddeel van elk reformatorisch handelen. Daarom kon Kamphuis in een toespraak tot het Apeldoorns studentencorps ook de stelling verdedigen, dat voortgaande reformatie per se geen verhindering is tot de voortgaande eenwording van alle christ-gelovigen.⁴

3. De oprichting van gereformeerde organisaties was een daad van geloof.

Hoewel het verschijnsel 'gereformeerde organisatie' voordien niet onbekend was betekende de oprichting van een breed scala van dergelijke organisaties een duidelijke trendbreuk. Vooral in de eerste jaren werd de noodzaak ervan door lang niet alle gereformeerden erkend. Zij konden wijzen op de invloed welke gereformeerden nog konden uitoefenen in de bestaande organisaties en waar-schuwden tegen isolationisme.

Toch moet gezegd worden dat de keuze voor gereformeerde organisaties een geloofskeuze was. Niet in die zin dat altijd de juiste woorden en methoden werden gebruikt. Wel omdat die keuze in 1948 e.v. jaren het juiste antwoord was op de ontwikkelingen die zich toen voordeden in kerk en samenleving.

Aan de orde was immers of de reformatorische arbeid die vóór de Vrijmaking was ingezet en door de Vrijmaking mogelijk bleef daadwerkelijk zou worden voortgezet. &innen de bestaande organisaties bleek dit veelal niet mogelijk. Gereformeerden zouden hun inbreng naast anderen kunnen leveren, maar een gezamenlijk beroep op Schrift en confessie was in veel organisaties buiten de orde.

Hoe juist de keuze voor gereformeerde organisaties was heeft de geschiedenis geleerd. De deformatie in de synodaal Gereformeerde Kerken zette doos, in kerk en organisatie. Gereformeerde organisaties daarentegen konden – met vallen en opstaan – voortwerken aan de genezing van het leven, in de diepte en in de breedte.

Toch is hiermee niet alles gezegd. Niet elke geloofsdaad van mensen is ook een geloofsopdracht voor ieder en altijd. Gereformeerde organisaties zijn een Nederlands verschijnsel van deze eeuw. Van een universele norm kunnen we dan ook niet spreken. Maar de keuze voor of tegen een gereformeerde organisatie moet in een concrete situatie gedaan worden. Zulke keuzen zijn nooit vrijblijvend, omdat ze dienst moeten zijn aan God ten nutte van de naasten. God gaf in Nederland unieke mogelijkheden. Waar hij tien talenten gaf mocht Hij het dubbele aantal terug verwachten.

In de jaren vijftig en zestig bleef een relatief groot aantal gereformeerden zich afzijdig houden van gereformeerde organisaties. Een teleurstellende ontwikkeling voor veel

gereformeerden die zich in het geloof sterk maakten **voor** gereformeerd onderwijs en gereformeerde politiek.

Maar terecht werd in die tijd **ook** gewaarschuwd voor verkccrdc reacties. Het **appel** tot doorgaande **reformatie** van het leven gold ieder. Maar – aldus Trinrp in een terugblik op 20 jaar doorgaande reformatie – de arbeid voor de 'doorgaande reformatie' moet het werk van vrije en blijde kinderen Gods zijn, in wie de vrijmaking van het leven te herkennen is.⁵

Die waarschuwing richtte zich **naar** twee kanten. Naar hen die het proces van reformatie wilden stoppen of terugdraaien en naar hen die de dienst des Heren wilden vereenzelvigen met **aanhankelijkheid** aan instituten die als vrucht van doorgaande reformatie tot stand gekomen waren.

Die waarschuwing was nodig. Maar door Gods **gunst** mochten veel vrije en blijde kinderen Gods hun talenten gebruiken. Hun arbeid was *niet* tevergeefs.

4. De roeping tot doorgaande reformatie is niet aan tijd gebonden maar moet wel vorm krijgen in de actuele situatie.

De oprichting van gereformeerde organisaties In 1948 en later mag dan een daad van geloof geweest zijn, daarmee is niet **gezegd** dat de **keuze** van toen ook die van vandaag moet zijn. Organisaties vormen immers geen doel maar zijn instrumenten. Als na meer dan 40 jaar de **omstandigheden** fundamenteel veranderd zijn **moeten de** instrumenten opnieuw op hun bruikbaarheid worden getoetst. En veranderd zijn de omstandigheden.

In de jaren na de oorlog was weliswaar sprake van **deformatie** in kerk en samenleving. Vrijmaking en doorgaande reformatie beoogden de erfenis van de reformatie veilig te stellen en op basis daarvan **verder** te werken. Maar een groot deel van de Nederlandse samenleving kende de Bijbel en was actief in kerk en christelijke organisatie. Gereformeerde organisaties moesten zich **toen** vooral te weer stellen tegen de **bestaande** algemeen-christelijke organisaties, die – zoals iemand het eens noemde – het gereformeed-leven **hadden** verschaald en in zijn ontplooiing belemmerd.

Nú leven we in een **situatie** waarin het proces van **deformatie** zo ver is voortgegaan dat de Bijbel bij een groot deel van **ons** volk een onbekend boek is geworden en het merendeel kerkgebouwen alleen nog kent als waardevolle monumenten of culturele centra. Christenen zijn een **minderheid** geworden, zij die nog oprecht geloven in de betrouwbaarheid van Gods Woord een kleine minderheid. En in die kleine minderheid **vormen** de leden van de Gereformeerde Kerken weer een minderheid. **Vormen** gereformeerde organisaties dan nog het juiste antwoord in de actuele situatie?

Voor het antwoord op deze vraag is het nodig de situatie van vandaag wat nauwkeuriger te analyseren. Zeker, er is sprake van een ontstellende **secularisatie** en in de strijd daartegen zullen christenen van allerlei slag elkaar kunnen ontmoeten en steunen. Maar het kwaad van de secu-

larisatie houdt geen halt voor kerkdeuren. Dat blijkt wel als we het algemene begrip 'secularisatie' nader aanduiden. Dan zien we dat het b.v. gaat om:

- individualisering en subjectivisme: het draait in kerk en samenleving uiteindelijk om de individuele mens;
- autonomie en zelfbeschikking: uiteindelijk is het de mens zelf die **bepaalt** wat goed voor hem is;
- relativisme: waarom zouden bepaalde **normen** en waarden heter zijn dan andere?

Deze **tendenzen** zijn kenmerkend voor de Nederlandse samenleving van de jaren negentig. Zij zijn herkenbaar in wetenschap en politiek, in kerken en organisaties. **Ook** de leden van de Gereformeerde Kerken zijn er niet immuun voor. Maar zij hebben wel de **wapenrusting** van God ontvangen om stand te houden tegen de **verleidingen** van de duivel (Efeze 6 vs. 10 e.v.): het Woord van God, de belijdenis van de kerk, de trouwe prediking van het Evangelie, het algemene en het bijzondere ambt, enz. Als christenen aldus **toegerust** de handen ineenslaan, ook in het oprichten van en meewerken **aan** gereformeerde organisaties, kiezen zij voor de beste mogelijkheid om het leven te helpen genezen.

Tegenover subjectivisme, zelfbeschikking en relativisme zullen zij dan **belijden** en beleven, dat Christus als Hoofd van zijn christelijke kerk alle dingen regeert, dat daarom zijn geboden gelden voor alle mensen en dat aan zijn Vader alle eer toekomt.

5. De belijdenis waarin de kerk de Heilige Schrift naspreekt vormt het fundament voor al het handelen van kerkleden.

Schrift en confessie **vormen** de grondslag van gereformeerde organisaties. Waarom? Omdat zij het **fundament** vormen waarop kerkleden beloofd hebben te zullen blijven 'in leven en sterven'. Kerkleden staan dus niet voor de vraag op welke grondslag zij zich voor bepaalde activiteiten zullen stellen. Die grondslag **staat** vast vanaf hun doop en geloofsbelijdenis. Zij zijn daarop aanspreekbaar, op elk moment en op elke plaats. Ook als zij werkzaam zijn in een niet-gereformeerde organisatie blijven zij er op aanspreekbaar.

Een gereformeerde organisatie is dus een organisatie die werkzaam is op de grondslag van Schrift en confessie, zelfs al zou dit niet uitdrukkelijk in de statuten staan?

De belijdenis voegt overigens niets toe aan de Heilige Schrift, maar spreekt deze na. De noodzaak daarvan is in de loop der eeuwen gebleken, telkens als dwalingen met een beroep op Schriftplaatsen werden gepropageerd. Daarom is het **ook** onjuist te stellen dat de leden van de kerk alleen gebonden zouden zijn **aan** de Apostolische Geloofsbelijdenis. De eerste **belijdenisvraag** spreekt ook over de leer van het Oude en Nieuwe Testament, die 'hier in de christelijke kerk geleerd wordt'. Het Apostolicum en de Drie Formulieren van Enigheid liggen in **elkaars** verlengde."

Al blijft de belijdenis altijd appellabel aan de Schrift, we kunnen niet onderscheiden tussen confessioneel en Bij-

belgetrouw. Ook gaat het niet aan delen van de belijdenis als niet of minder relevant voor bepaalde levensterreinen buiten beschouwing te laten. De Heilige Schrift vormt een eenheid, die we niet mogen aantasten door ons te baseren op bepaalde grondbeginselen van de Schrift. Zo vormt ook de belijdenis van de kerk een eenheid.

6. Vnnr samenwerking binnen ren gereformeerde organisatie is eensgezindheid over de doelstelling en grondslag noodzakelijk.

Doelstelling en grondslag bepalen het karakter van elke organisatie, dus ook van een gereformeerde organisatie. Logisch is dus dat degenen die de koers van de organisatie bepalen instemmen met doelstelling en grondslag. Dat geldt voor de bestuursleden. Aangezien in een vereniging de koers uiteindelijk door de leden wordt bepaald mag een dergelijke instemming echter ook van hen worden verwacht. Rij een stichting, die geen leden kent, kan de betrokkenheid anders geregeld worden. Ieder die de doelstelling van betekenis vindt kan dat b.v. als donateur tot uitdrukking brengen, de statuten van de stichting kunnen daar bepaalde rechten tegenover stellen.

Instemming met de grondslag van een gereformeerde organisatie zal betrekking moeten hebben op de grondslag van Schrift en confessie als een eenheid. De belijdenis omtrent de kerk zal daarop evenmin een uitzondering kunnen vormen als wat de belijdenis leert over de kinderdoop of over verkiezing en verwerping. Criterium voor het lidmaatschap zal echter moeten zijn onderschrijving van de grondslag, te weten Schrift en confessie. Het lidmaatschap van de Gereformeerde Kerken als toelatingscriterium zou geen recht doen aan de eigen verantwoordelijkheid van de gereformeerde organisatie. Bestuur en leden van de organisatie moeten ervan overtuigd zijn dat een aspirant-lid dat zich meldt of dat geworven wordt zich daadwerkelijk zal willen inzetten voor het bereiken van de doelstelling op basis van de grondslag.

Daarvoor is in de eerste plaats de eigen verklaring van het aspirant-lid van belang. Als zijn publieke levenswijze echter vragen oproept over de betekenis van zijn instemming met de grondslag behoort het tot de verantwoordelijkheid van het bestuur daarover met hem te spreken. Dat geldt ook als toelating als lid zou betekenen dat binnen de gereformeerde organisatie niet de éénheid van de kerk, zoals deze beleden wordt in art. 28 NGB, maar verdeeldheid zou worden gemanifesteerd.

Als uit zo'n gesprek blijkt dat deze verdeeldheid als zonde wordt ervaren en dat wederzijds de hartelijke begeerte leeft te werken aan de geboden eenheid, dan is het goed het aspirant-lid als lid te ontvangen, ondanks het (nog) ontbreken van kerkelijke eenheid. Over de betekenis van Schrift en confessie en over de noodzaak daarnaar ook persoonlijk en in georganiseerd verband te handelen bestaat dan immers geen verschil van mening.

Op deze wijze is, zij het niet altijd consequent en duidelijk, vanaf het begin over gereformeerde organisaties gesproken. De toenmalige voorzitter van het GMV en het

GSEY gaf al in 1957 helder aan hoe toen de afweging werd gemaakt: 'Ik heb er nog nimmer van gehoord, dat iemand die deze grondslag aanvaardt, ook wanneer hij ten aanzien van de Kerk nog met moeilijkheden zit – hetgeen iets wezenlijk anders is dan kerkelijk indifferentisme, daaraan juist tegenovergesteld – geweigerd zou zijn als lid van GPV of van GMV en GSEV.'⁹

De tussenzin in dit citaat is van belang. In die tijd oefende Kuypers denken over de pluriformiteit van de kerk grote invloed uit. Vandaag beroept men zich niet meer op Kuypers maar worden andere argumenten aangevoerd om de weg naar kerkelijke vereniging op basis van Schrift en confessie te bemoeilijken. Maar dat neemt niet weg dat plaatselijk en individueel sprake kan zijn van herkenning en van erkenning van een gezamenlijke roeping.

Het is dan niet de taak van een gereformeerde organisatie de weg naar kerkelijke eenheid te effenen, maar het mag haar leden wel worden aangerekend als zij het begaan van deze weg extra bemoeilijken door mensen die niets anders begeren dan zij links te laten liggen.

Gereformeerde organisaties hebben dus via de gemeenschappelijke grondslag een nauwe band met de Gereformeerde Kerken. Daarin zit de kracht van deze organisatie, omdat haar leden worden gevoed door de prediking en gesterkt door de ambtelijke dienst en de organisatie niet bloot staat aan Schrift en confessie ondermijnende invloeden van binnenuit. Daaraan is echter één voorwaarde verbonden: de kerk zal ook trouw moeten blijven aan haar belijdenis en haar taak moeten verstaan ten opzichte van haar leden, jong en oud. Ook zij – en zij in de eerste plaats – zal alles moeten doen om inhoud te geven aan de belijdenis van de eenheid van de kerk.

Trimp wees hierop eens, sprekend over het GPV: 'Wet GPV heeft een moeilijk leven, het moet altijd de straat op en daar waaien veel winden en daar komen veel problemen naar het GPV toe. Het GPV bezwijkt als het geen hulp krijgt van de kerk, waar het Woord wordt verkondigd, voorbede wordt gedaan en kinderen catechisatie onderricht ontvangen... In de kerk zullen de kinderen moeten leren, dat het een voorrecht is om lid van de kerk te zijn en dat de smaadheid van Christus een grotere rijkdom is dan de schatten van Egypte... Toen de kerk wakker werd, werd het GPV geboren. Dus zal het GPV sterven, als de kerk inslaapt.'¹⁰ Of kerk en organisatie dus ook met elkaar te maken hebben!

7. Doorgaande reformatie betekent soms ook als gereformeerde werken in een niet-gereformeerde organisatie.

Gereformeerden maken deel uit van een groter geheel, als leden van een plaatselijke kerk en zo van een landelijk kerkverband, maar ook als burger van Nederland, als inwoner van een gemeente, als medewerker bij een bedrijf, enz. Op al deze plaatsen zijn zij werkzaam als leden van Christus' kerk, aanspreekbaar op het fundament van Schrift en confessie.

Ze hebben echter op elk van die plaatsen specifieke taken en verantwoordelijkheden, zowel individueel als in geor-

ganiseerd verband. Zo heeft ook elke organisatie haar eigen doelstelling. Een schoolvereniging zal moeten zorgen voor goed onderwijs, een organisatie voor maatschappelijke dienstverlening voor goede vormen van hulpverlening aan bepaalde groepen mensen. Om die doelstelling zo goed mogelijk te bereiken is een organisatievorm nodig die zo goed mogelijk aansluit bij de concrete doelstelling. Dan gaat het om een keuze tussen een vereniging of een stichting, een landelijke of een plaatselijke organisatie, maar ook een gereformeerde organisatie of een organisatie op een (heel) andere grondslag. Niet voor elk doel is een gereformeerde organisatie nodig of gewenst.

Factoren die hierbij een rol spelen zijn onder meer:

- a. de aard van de activiteiten, zoals bezinning, belangenbehartiging, hulpverlening of beïnvloeding van besluitvorming;
- b. de doelgroep voor de activiteiten, b.v. mensen met een handicap, jongeren of leden van een beroepsgroep;
- c. de omgeving waarin de activiteiten worden verricht, b.v. een huurt, de Nederlandse samenleving of bepaalde ontwikkelingslanden;
- d. de feitelijke situatie, zoals het beleid van de overheid bij erkenning of bekostiging, het aantal potentiële leden of deelnemers en de vereiste minimum omvang;
- e. de mogelijkheden om samen te werken met min of meer verwante groepen.

In veel gevallen zal niet één van deze factoren zonder meer wijzen op een keuze voor of tegen een gereformeerd karakter van de organisatie. Bij een buurtvereniging is het duidelijk, dat zoveel mogelijk alle buurtbewoners lid moeten zijn. Rij een sportvereniging ligt dit al veel moeilijker, al was het maar vanwege de zondagsport. Een beroepsorganisatie b.v. van advocaten zal zoveel mogelijk voor alle leden van de beroepsgroep bedoeld zijn; de gezamenlijke belangen geven dan de doorslag. Maar bij de artsen ligt dit al veel minder voor de hand.

Toch kunnen, uitgaande van de bestaande situatie in Nederland, wel enkele lijnen worden getrokken. % ligt een organisatie, gericht op de Gereformeerde Kerken en haar leden, voor de hand als de activiteiten nauw verbonden zijn met het kerkelijk ambt. Te denken valt aan evangelisatie-arbeid, de zorg voor emeriti en een predikantenvereniging. Hetzelfde kan gelden voor activiteiten die in het verlengde liggen van de diaconale taak van de kerk, zoals de zorg voor kerkleden met een handicap (Dit Koningskind), voor oudere broeders en zusters en voor minderjarigen {De Driehoek}.

Bij deze laatste categorie moet echter worden opgemerkt, dat het hierbij niet alleen om een verantwoordelijkheid van de diakenen gaat maar ook van de individuele kerkleden. Bovendien houdt deze verantwoordelijkheid niet op bij de grenzen van de kerk (Gal. 6 vs. 10). Afgewogen zal dan moeten worden of de keuze valt op een gereformeerde organisatie, gericht op kerkleden vanwege de bijzondere verantwoordelijkheid die bestaat binnen de gemeenschap der heiligen, dan wel dat b.v. om een voldoende draagvlak of een noodzakelijke erkenning te krijgen ge-

kozen wordt voor een bredere samenwerking. Een combinatie van beide, waarbij een gereformeerde organisatie op specifieke punten samenwerkt met anderen, is ook mogelijk. Waar het hier echter gaat om mensen die bijzondere zorg behoeven is een zorgverlening vanuit en te midden van de Gereformeerde Kerken te verkiezen waar het kan. Bijbelstudieverenigingen dragen terecht een kerkelijk karakter, voor organisaties met een bredere bezinningsstaak zoals studentenverenigingen en het GSEV is een confessioneel-gereformeerde grondslag van grote waarde. Schrift en confessie vormen dan de norm voor de bezinningsarbeid, besturen en leden kunnen elkaar daarop aanspreken. Dat sluit geenszins uit dat ook anderen een aandeel leveren in de activiteiten, maar de verantwoordelijkheid voor de handhaving van het confessioneel-gereformeerd karakter ligt dan vast.

Ten aanzien van het onderwijs is terecht grote nadruk gelegd op de relatie met de doopbelofte. Er is nog een specifieke reden welke ervoor pleit te waken voor het gereformeerd karakter van onze scholen. De gereformeerde scholen zijn na veel strijd erkend en aanvaard als een eigen richting van onderwijs. Daardoor gelden belangrijke faciliteiten van overheidswege, b.v. wat betreft de minimum omvang en de spreiding van scholen. Als de indruk gevestigd zou worden dat het gereformeerd karakter van de scholen aan het uitslijten is zou daarmee de positie als eigen richting in het gedrang kunnen komen. Ook daarom is het van belang dat bij de benoeming van docenten en bestuursleden de hand gehouden wordt aan het gereformeerd karakter van de scholen, terwijl toelating van kinderen van niet-gereformeerde ouders op individuele basis geschiedt.

Een gereformeerde school die zich als concurrent van het protestants-christelijk onderwijs op de leerlingenmarkt werpt maakt zichzelf kwetsbaar naar binnen en naar buiten.

Christelijke politiek vormt bij uitstek een instrument om inhoud te geven aan het bevel van Christus het zout der aarde te zijn. Fundamentele bezinning is nodig om met het resultaat daarvan mee te werken aan de inrichting van de openbare samenleving tot eer van God. De geschiedenis van de christelijke politiek heeft uitgewezen welke ontsporingen zich kunnen voordoen als voor deze arbeid met minder dan Schrift en confessie als basis wordt volstaan.

De gereformeerde belijdenis vormt een krachtig wapen tegen selectief werken met Bijbelteksten. Belangrijk is in dit verband dat dwalingen die indertijd noopten tot formulering van de belijdenisgeschriften vandaag niet alleen nog actueel zijn maar vaak juist ook in de politiek doorwerken. Ons politieke bestel biedt ruime mogelijkheden voor partijvorming op confessioneel-gereformeerde basis. Het zou vrijwillige armoede zijn als we die mogelijkheid niet zouden benutten.

Op maatschappelijk gebied gelden soortgelijke overwegingen. Gereformeerde organisaties op het gebied van ontspanning en recreatie zijn echter vooral te beschouwen als een vorm van dienstverlening aan gereformeerden die

er voor kiezen in eigen kring op reis te gaan of aan een vorm van ontspanning te doen.

8. De rijkdom van een gereformeerde organisatie moet zichtbaar zijn aan de vruchten van haar werk.

In discussies over kerk en organisatie staan vaak organisatorische vragen centraal. Die vragen moeten aan de orde blijven, omdat ze de basis vormen voor veel reformatische arbeid. Tegelijk echter is elke organisatie slechts een instrument, geen doel. Van Middetkoop waarschuwt daarom, dat 'wat oorspronkelijk bedoeld is als een instrument van doorgaande reformatie, van een radicale heiliging van het totale leven, kan verworden tot of blijven steken in een reformatie van de vorm, die het hart niet meer bereikt, maar integendeel kan leiden tot een veruitwendiging van onze omgang met God.'¹¹

Daarom staan gereformeerde organisaties voortdurend voor de opdracht te laten zien wat het betekent gevoed te worden door de levende verkondiging van het Woord. De opdracht ook om een helder licht te laten schijnen in een wereld die veelszins door duisternis gekenmerkt wordt. Het is dan ook niet voldoende als gereformeerde ouders hun kinderen gereformeerd onderwijs laten volgen maar de vruchten daarvan zullen in het leven zichtbaar moeten zijn.

Eigen organisaties mogen ook niet leiden tot een introverte houding. Dat zal ook niet gebeuren als we ze metterdaad gebruiken als hulpmiddelen met het oog op onze roeping in de samenleving. Dat betekent ook dat we goed hebben te onderscheiden welke ontwikkelingen zich in de samenleving voordoen, welke krachten daarin werkzaam zijn. Als we daar oog voor hebben behoeven we ook niet krampachtig te reageren als anderen op belangrijke punten dezelfde doelen nastreven. Een gereformeerde organisatie die zich haar rijkdom bewust is zal juist inventief naar mogelijkheden zoeken om die doelen met gezamenlijke inspanning van krachten dichterbij te brengen. Daarvoor geldt geen uniform model. Tijd en omstandigheden bepalen hier de grondslag voor ons werken, ze behoren wel van invloed te zijn op de wijze waarop we onze instrumenten inzetten.

G.J. Schutte

De heer G.J. Schutte is vertegenwoordiger van het G.P.V. in de Tweede Kamer.

¹ De Reformatie, 12e jrg., blz. 129.

² Zie voor. GMV en GSEV o.m. *Amt en Plicht*, oktober 1955 en voor de positie van christelijke gereformeerden t.o.v. het GPV ds. K. Drost.

³ Jongeling en P. van Leeuwen in *Geref. Gezinsblad*, 4 maart 1964.

⁴ C. Trimp, *De Reformatie*, 43e jrg., blz. 161.

⁵ J. Kamphuic, *De Reformatie*, 39e jrg., blz. 39.

⁶ C. Trimp, *De Reformatie*, 43e jrg., blz. 170.

⁷ J. Wijnands, *Amt en Plicht*, juli 1957.

⁸ Vgl. C. Trimp, *De Reformatie*, 55e jrg., blz. 470.

⁹ Vgl. K. Schilder, *Heidelbergsche Catechismus*, III, blz. 18.

¹⁰ P. Groen, *Amt en Plicht*, augustus 1957.

¹¹ C. Trimp, *Ons Burgerchap*, 32e jrg., blz. 139.

¹² E. van Middelloop, *Radix*, 11e jrg., blz. 111.

REACTIE 1

DS. M.J.C. BLOK

Veel van Schutte's artikel heeft mijn hartelijke instemming. Doorgaande reformatie is niet primair een zaak van organisatie, maar van levensheiligen dienst.

Instemming met de grondslag van een gereformeerde organisatie zal betrekking moeten hebben op de grondslag van Schrift en confessie als een eenheid. De belijdenis omtrent de kerk zal daarop evenmin een uitzondering kunnen vormen als wat de belijdenis leert over de kinderdoop of verkiezing en verwerping. Geheel akkoord.

Een opmerking wil ik maken bij de volgende passage: 'Criterium voor het lidmaatschap zal echter moeten zijn onderschrijving van de grondslag, te weten Schrift en confessie. Met lidmaatschap van de Gereformeerde Kerken als toelatingscriterium zou geen recht doen aan de eigen verantwoordelijkheid van de gereformeerde organisatie'. Elders in het artikel maakt Schutte onderscheid tussen het kerkelijk karakter van een vereniging en een 'confessioneel-gereformeerde grondslag'. Schutte wil dan dat een aspirant-lid (dat geen lid is van de Gereformeerde kerken) zich daadwerkelijk zal willen inzetten voor het bereiken van de doelstelling op basis van de grondslag. Zo'n aspirant-lid zal dan in een gesprek moeten laten blijken dat de kerkelijke verdeeldheid als zonde wordt ervaren en dat er hartelijke begeerte moet zijn om te werken aan de geboden eenheid. Verloopt zo'n gesprek bevredigend, dan is het goed het aspirant-lid als lid te ontvangen, ondanks het (nog) ontbreken van kerkelijke eenheid.

Omdat deze redenering in de discussies over kerk en organisatie vaker gehoord wordt, wil ik er nader op ingaan.

Wordt in deze redenering het lidmaatschap van de Gereformeerde Kerken niet te veel losgemaakt van wat de confessie over de kerk zegt?

Christus vergadert zijn gemeente door zijn Geest en Woord in eenheid van het ware geloof (H.C., zondag 21): 'En ik geloof dat ik van deze gemeente een levend lid ben en eeuwig zal blijven'. Dat is toch die concrete gemeente waarvan ik lid mag zijn? Voor wat mij persoonlijk betreft komt die gemeente samen in De lichtkring, Laan naar Emiclaer 1, Amersfoort. Daar is voor mij de gemeente, omdat (en zo lang als!) Woord en Geest daar heerschappij hebben.

Spreekt de belijdenis en de liturgische formulieren niet heel concreet over de kerk?

Zie Formulier voor de bediening van de heilige doop aan de kinderen der gelovigen: Belijdt u dat de leer van het O.T. en N.T. die in de Apostolische Geloofsbelijdenis is samengevat en hier (!) in de christelijke kerk (!) geleerd wordt de ware en volkomen leer van de verlossing is? Dat is toch heel zichtbaar en aanwijsbaar?

Zie ook vraag 4 in het Formulier voor de bediening van

de kerkelijke doop aan de volwassenen: 'hier in de christelijke kerk'.

En het Formulier voor de Openbare geloofsbelijdenis: U bent verschenen voor God en zijn heilige gemeente... Concreet zichtbaar. En dan weer: 'de leer van het O.T. en N.T. die hier (!) in de christelijke kerk geleerd wordt'.

Deze opmerkingen hangen samen met wat **we** belijden over de eenheid van de kerk. Onze belijdenis spreekt over het bewaren en het bevorderen van die eenheid.

Art. 28 N.G.B.: Wij geloven dat niemand... zich van deze heilige vergadering (nl. die van art. 27 N.G.B.) afzijdig mag houden, om op zichzelf te blijven staan...

Daarom moet ieder zich **bij** haar voegen (concreet!) ... zo wordt de eenheid van de kerk bewaard. Er staat niet: gezocht, nee: bewaard. Zo dient men de opbouw van de broeders.

Heel duidelijk wordt vervolgens gemaakt hoe **je** de kerk en de christenen kun herkennen (art. 29 N.G.B.).

Art. 28 N.G.B. spreekt dan van het bevorderen en **bewaren** (!) van de eendracht en eenheid 'en allen te doen **blijven** bij de gehoorzaamheid aan God'.

De belijdenis spreekt dus ook van een aanwezige eenheid van de kerk. Gaan wij momenteel in de discussie over 'kerk en organisatie' er niet te veel van uit dat die eenheid er niet is? Ja, in 1892 heeft de Vader het gebed van de **zoon** in Joh. 17 verhoord, zeggen we dan. En laten we hopen en bidden dat Hij het nog eens verhoort. En dan denken we aan de ene katholiek gereformeerde kerk **van** Christelijke gereformeerden, Nederlands Gereformeerden, Gereformeerde bonders in de N.H. Kerk, Gereformeerden (vrijg.) o.i.d.

Ik wil wat ik bedoel verduidelijken met **de** opmerkingen die H.J. Schilder gemaakt heeft over Joh. 17 in 'Het **kerkschip bied! behouden vaart**', Kampen 1981, p. 43-77.

De verhoring van het gebed om eenheid, aldus H.J.S., mogen we bij voorbaat geloven en achteraf opmerken (p. 773. Ze begint **bij** de Pinksterdag (wanneer immers een aanvang wordt **gemaakt** met het 'geloven in Christus door het Woord der apostelen' "**en geschiedt** sindsdien **elke seconde tot Christus' wederkomst**" (cursief H.J.S.).

Schilder wijst dan de mening af dat dit gebed, **blijkens** de verdeeldheid der christenen, niet verhoord zou zijn of pas in de hemel verhoord zou worden.

'Deze verhoring van Christus' gebed (aldus nog steeds H.J.S.) is ook te **zien** voor elk die geestelijk, d.i. naar de Schriften de feiten der historie proeft en toetst. Hij ziet de bewaring in en tot eeuwigheid des geloofs, waarom Christus bad, in 1944 e.v.j. in Nederland heel concreet in de *Vrijmaking* en vandaag in de kerken die haar trouw zijn en roept dus **alle** gelovigen op... **om** "te gaan met ons, **te** doen als wij"; ook deze oproep is weer pure verhoring van Christus' gebed' (N.B.: Schilders artikel is uit 1948).

Vader verhoort 'elke seconde' tot Christus' wederkomst Christus' **gebed** om eenheid!

Die wetenschap moet ons ook actief maken tot het **bewaren** van onderlinge eenheid en in het zoeken van eenheid met hen die met ons willen staan op de basis

van Schrift en belijdenis!

We zien vandaag concreet voor ogen dat de Nederlands gereformeerden nog steeds te tolerant zijn ten aanzien van de handhaving van de belijdenis.

We zien ook dat er met sommige Christelijke gereformeerden (zeker op het **persoonlijke** vlak) goede contacten zijn (soms zijn er ook stimulerende kerkelijke gesprekken), sommigen maken **ook** dankbaar gebruik van onze gereformeerde scholen, maar kerkelijk richten zij zich momenteel meer op de Nederlands Gereformeerden dan op de Gereformeerden (vrijg.).

En de Gereformeerde bonders leven **nog** altijd in een volkskerk. Zo zijn momenteel de feiten toch?

In het verhaal van Schutte (en anderen) wordt de onderschrijving van de grondslag, te weten Schrift en confessie, te veel losgemaakt **van** het lidmaatschap van de Gereformeerde kerken als toelatingscriterium. Hier worden dingen losgemaakt die één zijn of in ieder geval één moeten zijn.

In de praktijk is het volgende mogelijk op Schutte's standpunt: er is een **gereformeerde** organisatie van 25 leden. Vervolgens melden zich **25** Christelijke gereformeerden aan. 25 Ned. gereformeerden en 25 Geref. bonders. Zij allen ervaren de kerkelijke verdeeldheid als zonde. Ze willen hartelijk werken **aan** begeerde kerkelijke eenheid. Inmiddels telt de organisatie 100 leden. 25 van hen zijn Geref. (vrijg.). **Je** hebt dan wel een interkerkelijke organisatie **gekregen**! Schutte zegt: Gereformeerde organisaties hebben dus via de gemeenschappelijke grondslag een nauwe band met de Geref. kerken. Maar ik zeg: in dit voorbeeld dus niet meer!

Het zelfde verhaal is te vertellen over het N.D. Stel dat de krant 40 redacteurs heeft: 10 Geref. vrijg., 10 Ned. geref., 10 Geref. bonders en 10 Chr. geref.

Ze zien allen kerkelijke verdeeldheid als zonde voor God. Maar **je** hebt wel een interkerkelijke krant **gekregen**? Als dat om economische redenen niet anders kan, dan zullen we dat zo (helaas) moeten aanvaarden. Natuurlijk moet **je** mensen die lid willen worden van een geref. organisatie niet links laten liggen. Met een gastlidmaatschap kunnen ze meedraaien. Je geeft daarmee aan: U bent hartelijk welkom. **Je** geeft er ook mee **aan**; de band **aan** de Geref. Kerken in Nederland is voor ons heel wezenlijk. Jammer dat we elkaar zondag in de kerk ('de christelijke kerk alhier') nog niet zien.

Ik sluit niet uit (de secularisatie slaat hard toe!) dat **je** in bepaalde gevallen, bijvoorbeeld om voldoende draagvlak te hebben, of om noodzakelijke erkenning te verkrijgen, compromissen moet sluiten in een [bredere] samenwerking. Don zal **je** (helaas) met minder genoegen moeten nemen.

Het is voor mij nog steeds een concrete **zaak**: 'de christelijke kerk alhier'. En wie de sticker 'kerkisme' hier wil opplakken, hij ga zijn gang.

Laten we als Gereformeerde kerken zelf de eenheid maar demonstreren aan de mensen.

H.J. Schilder nuancerend zou ik willen zeggen: 'Kom ga met ons en doe **als** wij', dat is geen oproep tot Vrijmaking in de eerste plaats, wel een oproep om gezamenlijk de hals te buigen onder het juk van Jezus Christus

en zo de opbouw van de broeders te dienen. Zichtbaar voor het oog van God en mensen.

Tenslotte: ik zie het niet als een **goede** zaak, **als** wij straks in allerlei organisaties (G.M.V., G.P.V., G.W.G., G.S.E.V., N.D. enz.) wel Fekker klein-interkerkelijk met allerlei mensen omgaan.

In de kerk moeten dan (hoe long nog?) de puntjes weer op de i gezet worden door kerkeraden en dominees ten aanzien van het kerkelijk vraagstuk.

Heel dit denken zal oordeelsverzwakking ten aanzien van het concrete kerkvergaderende werk van onze Here Jezus Christus in dit land tot gevolg hebben.

Dan lijkt het me beter (en eerlijker) om een samenwerkingsverband met anderen aan te gaan op basis van de belijdenis, maar met uitzondering van de artikelen 27-32 N.G.B. (= de artikelen over de kerk).

Het beste lijkt me om te werken met een gastlidmaatschap of (t.a.v. het N.D.) met **gastschrijvers**.

Dit is wat ik momenteel over deze zaak te zeggen heb.

Als ik de dingen niet goed zie, dan hoor ik het **wel** op het congres.

Ds. M.J.C. Blok is gereformeerd predikant te Amersfoort-Noord.

REACTIE 2

DRS. A. BOERSMA

Belijden met woord en daad

Een reactie op de bijdrage van broeder G.J. Schutte mag wel beginnen met het uitspreken van waardering. In zijn artikel geeft hij een terugblik op de historie van het gereformeerde organisatie-leven. De motieven, die aan het ontstaan en de ontwikkeling van deze organisaties ten grondslag lagen, worden positief gewaardeerd. Verder worden wij gediend met een korte, maar heldere analyse van de tijd, waarin wij nu leven.

Ik wil graag aan deze bijdrage een aantal opmerkingen verbinden.

1. Broeder Schutte typeert de keuze voor gereformeerde organisaties als een geloofskeuze (§ 3). Omdat die keuze in 1948 het juiste antwoord was op de ontwikkelingen die zich toen voordeden in kerk en samenleving. Het komt mij voor dat het werkelijke argument hiervoor in een volgende zin opgesloten zit: binnen bestaande organisaties was een gezamenlijk beroep op Schrift en confessie buiten de orde.

De daad van geloof lag dus in de oprichting van een vereniging, waar dat beroep op Schrift en belijdenis het eerste recht heeft. Wanneer we verderop lezen: 'niet elke geloofsdaad van mensen is ook een geloofsopdracht voor ieder en altijd', valt dat in algemene zin toe te stemmen. Maar de concrete vraag, die op ons afkomt, is deze: welke daad van geloof wordt van ons gevraagd in deze tijd? Is er werkelijk reden om afstand te nemen van deze geloofsbeslissing van ons voorgelacht?

2. Uit de analyse van de actuele situatie in § 4 wordt wel duidelijk, hoe belangrijk een goede toerusting van de kerkleden is. Van de HERE ontvangen wij onze wapenrusting, om het vol te houden tegen de verleidingen van de duivel. Tot deze bewapening behoort het Woord van God, de belijdenis van de kerk, de trouwe prediking van het Evangelie, het ambt. Met name noemt Schutte de belijdenis, dat Christus als Hoofd van zijn christelijke kerk alle dingen regeert...

Ik wil dat van harte onderstrepen. Deze zaak verdient uitwerking in de bespreking van het thema. In de kerk worden ons de wapens aangedragen, om de geestelijke strijd te kunnen voeren op alle terreinen van het leven. Deze fundamentele overtuiging verbindt ons met de broeders uit de jaren '40.

3. In § 5 wordt aangegeven, dat de Schrift een eenheid vormt, die we niet mogen aantasten door er een paar grondbeginselen uit te distilleren. Ook de belijdenis van de kerk vormt een eenheid. En het gaat niet aan delen van de belijdenis als niet of minder relevant voor bepaalde levenssterreinen buiten beschouwing te laten. Ik deel deze overtuiging. En meen daaruit de gevolg-

trekking te kunnen maken, dat er geen goede mogelijkheid bestaat om enig voorbehoud te maken op een onderdeel van de confessie. Een belijdenisgeschrift is geen contract, met clausules, of een compromisformule. Maar een geloofsgetuigenis. Een belijdenis vraagt dan ook niet zozeer om formele instemming, als wel om hartelijke aanvaarding, in woorden en daden.

4. Moeite heb ik met wat in § 6 wordt gezegd over de eigen verantwoordelijkheid van een organisatie, de leden en het bestuur. De vraag is, wie de confessionele trouw van een broeder of zuster (aspirant-)lid mag beoordelen. Komt dat oordeel een bestuur toe? Een bestuur, dat allereerst afgaat op de eigen verklaring van de leden. Maar als hun publieke levenswijze vragen oproept, behoort het bestuur leden daarop aan te spreken. Wat moet ik mij daarbij voorstellen? Ik kan me zoiets nog indenken, wanneer het samenwerken aan de doelstelling in gevaar komt. Maar verschuift hier de oefening van opzicht en tucht niet van de kerkerood naar een bestuur? Kan en mag op deze wijze een toelatingsbeleid worden ontwikkeld?

5. Tenslotte, er wordt in de huidige discussie scheiding gemaakt tussen het onderschrijven van de grondslag, en kerklidmaatschap. Wij vragen instemming met Schrift en confessie, en daarnaast stellen we ook de eis van lidmaatschap van één van de Gereformeerde Kerken. Voorgesteld wordt die laatste eis te loten vervallen. Maar blijft de eerste eis dan onveranderd staan?

Is het waar, dat de belijdenis van de kerk zich op gevarieerde wijze laat toepassen? Zitten we hier op het vlak van een zekere interpretatievrijheid? Of blijven we de zonde – kerkelijke verdeeldheid – ook zonde noemen? En dient de belijdenis ook nageleefd te worden in kerkelijke gehoorzaamheid? Niet als een toegevoegde tweede voorwaarde, maar om het eerste vereiste concreet te maken.

En zeker, dan valt er meer te noemen. 'Wij hebben allen de opdracht te laten zien wat het betekent gevoed te worden door de levende verkondiging van het Woord. En de vruchten daarvan zullen in ons leven zichtbaar moeten zijn.'

Drs. A. Boersma is gereformeerd predikant te Mussel

REACTIE 3

PROF. DR. G. GLAS

De traditie spreekt pas werkelijk als de actuele vragen zijn gepeild

Het betoog van Schutte heeft in veel opzichten mijn sympathie.

Met benadrukt dat Schrift en confessie niet op zich – als documenten – grondslag zijn voor gereformeerde organisaties. Alleen in samenhang met de doop, als teken en zegel van de beloften van God, en in samenhang met het concrete belijden, als antwoord van de mens, zijn Schrift en confessie Funderend voor gereformeerde organisatievorming. Schutte vernauwt de discussie gelukkig niet tot de vraag of ook niet-kerkleden lid mogen worden van gereformeerde organisaties. Ook voert hij een krachtig pleidooi voor het klassiek gereformeerde ethos zoals dat tot uitdrukking komt in trouw aan Schrift en belijdenis, in levencheffing, in het accent op de eenheid van het leven en in de verwijzing naar de gemeenschap der heiligen als bron en pleisterplaats voor christelijke actie.

Het debat over gereformeerde organisaties gaat niet alleen over taken en toelatingscriteria. Dat is de eerste laag. Het gaat – daaronder – vooral over de identiteit van gereformeerde christenen in een snel seculariserende cultuur. De effectieve schijn van de God-loosheid knaagt ook aan hun identiteit.

Vraag (1): is in een dergelijke situatie de gereformeerde organisatie nog wel het meest geëigende middel om naar binnen toe aan die identiteit gestalte te geven?

Dat is een paradoxale vraag. Ik weet het. Want de gereformeerde organisatie is juist bedoeld om naar buiten toe gestalte te geven aan die identiteit. Maar liggen de vragen niet dieper. Zijn we juist intern nog wel zo zeker van onze zaak?

Vraag (2): gaat aan het antwoord van Schutte (de gereformeerde organisatie als antwoord op de noden van onze tijd) niet de vraag vooraf of gereformeerde christenen hun identiteit in een snel seculariserende maatschappij – ook los van allerlei organisatievorming – nog wel als authentiek en niet van henzelf ervaren?

Ook Schutte signaleert hier knelpunten. Relativisme, individualisme en autonomiedenken dringen ook in de gereformeerde wereld door. Mijnerzijds zou ik daar aan toe willen voegen: gebrek aan besef van traditie en een af en toe bedenkelijk gebrek aan studie(zin).

Vraag (3): maar Functioneren deze punten wel werkelijk in zijn betoog? Wat voor conclusies verbindt Schutte aan deze niet geringe zaken als het gaat om de bepaling van de prioriteit en de aard van de doelen die we ons ook in ons organisatorische leven stellen?

Hier doemt een weinig aantrekkelijk dilemma op, een dilemma dat enigszins herkenbaar is in de stromingen

die zich in het gereformeerde leven lijken af te tekenen (ik erken het gevaar van gemakkelijke stereotypen). Enerzijds dreigt bij zoveel discussie en onzekerheid een toenemende introvertie, met herhalen van de oude waarheden en verstarring van de bestaande structuren. Anderzijds dreigt een breuk met de traditie en een kritiekloos openzetten van de deur, om het tekort aan eigen identiteit aan te vullen met geleende elementen van elders. Schutte lijkt zich – terecht – niet in dit dilemma te willen begeven. Hij wil aan beide recht doen, aan de rijkdom van de traditie en aan de vragen van onze tijd.

Vraag {4}: maar is, juist omdat onduidelijk blijft welke conclusies hij verbindt aan de vragen en specifieke noden van onze cultuur (zie vraag 3), zijn aanpak niet toch te eenzijdig? Denkt hij niet toch teveel van binnen-uit, vanuit een 'erfenis' die we in bezit hebben en 'veilig' moeten 'stellen' (punt 4)?

Het antwoord op deze vraag kan niet los worden gezien van het gewichtige vraagstuk van de kerk. Schutte hanteert een subtiel onderscheid tussen kerkelijke en confessionele binding. Hij suggereert dat confessionele trouw op den duur niet anders dan tot kerkelijke trouw – dat wil zeggen tot een 'band met de Gereformeerde Kerken' – kan leiden (punt 6). De praktijk leert anders, al bijna een halve eeuw. Deze oplossing van het kerkelijk gescheiden zijn overtuigt dan ook niet meer. Wordt het niet tijd dat we ook ten aanzien van onszelf over de zonde van de kerkelijke verdeeldheid durven te spreken?

Ik beweer niet dat gereformeerde organisaties het voortouw moeten nemen in het effenen van de weg naar kerkelijke eenheid.

Vraag {5}: maar moet in het licht van deze nood toch niet positiever worden gesproken over de taak van de gereformeerden om waar mogelijk samen te werken met gelijkgezinde organisaties?

Schutte lijkt een dergelijke taak te zien als we het zelf niet meer af kunnen (ik ga even voorbij aan zijn nuances). Ik zou het willen omkeren: we doen het zelf als we met anderen niet tot overeenstemming kunnen komen over (de formulering van) grondslag, doel en/of praktische uitwerking. In het licht van de nood van de tijd zal het niet altijd nodig zijn ten aanzien van elk van deze punten het onderste uit de kan te halen.

Schutte gaat de weg van de traditie naar de vragen van onze tijd. Ik kan hem daarin volgen. Naar mijn mening gaat hij echter niet ver genoeg: ik mis een analyse van de secularisatie en van de kerkelijke verdeeldheid en de gevolgen van die twee voor de gereformeerde identiteit. Als gevolg daarvan is zijn heroverweging van doelen en middelen niet radicaal genoeg. Dat is jammer, want zijn betoog loopt nu het risico over de hoofden heen te schieten van hen die zich sterk door deze noden aangesproken voelen. De gereformeerde traditie heeft 'body' genoeg om antwoord te geven op de vragen van onze tijd. We moeten niet bang zijn om die vragen te stellen. Tradities komen pas echt tot leven als ze aldus be-vraagd worden.

Prof. dr. G. Glas is als psychiater verbonden aan het Academisch Ziekenhuis Utrecht en als bijzonder hoogleraar reformatische wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit Leiden.

REACTIE 4

DR. R. KUIPER

De actualiteit van het belijden

Het betoog van G.J. Schutte geeft weer waar het velen na de Vrijmaking om te doen was: de 'geloofskeuze' voor gereformeerde organisaties als instrument van 'doorgaande reformatie'. Met nadruk noemt Schutte de organisaties een *instrument*. Daarmee roept hij de spanning op waarmee het 'doorgaande reformatie'-denken altijd omgeven is geweest. Hoe kan de keuze voor een *instrument*, dat aan de relativiteit van omstandigheden en de pragmatiek van het handelen onderworpen is, als een geloofskeuze gerechtvaardigd worden? Is een geloofskeuze niet iets teers, een zaak tussen God en mens? Kan met een beroep op datzelfde geloof de keus soms niet geheel anders komen te liggen? Is het ons geloof of onze overtuiging die zegt dat we zo-en-zo moeten handelen? Over het geloof valt slechts tot op zekere hoogte te praten. Het is iets radicaals: voor of tegen. Met een overtuiging ligt dat anders. Een overtuiging is beïnvloedbaar en veranderbaar; ze wordt gevoed door omstandigheden en geloofstradities. Een overtuiging laat zich, evenals onze belijdenis, beredeneren, het geloof niet. Vanuit onze overtuiging geven wij concreet vorm aan de roeping die we in het geloof verstaan.

Schutte redeneert en wij allen redeneren als het gaat om het nut en het eventuele nadeel van gereformeerde organisaties. Zijn betoog is een apologetiek van het 'doorgaande-reformatie'-streven. De historische verantwoording roept bij mij enkele bedenkingen op. Schutte doet ten onrechte voorkomen alsof na de Vrijmaking niet iets geheel nieuws begon op organisatievlak en alsof de christelijke scholen met gemengd kerkelijke samenstelling vanaf het begin van deze eeuw per definitie verwaterden. Zijn overtuiging dat gereformeerde organisaties het 'juiste antwoord' vorm(d)en steunt evenwel op dit soort overwegingen.

Toch stem ik Schutte toe dat de oudere generatie in de kerk hun keuzes belijgend hebben gedaan. Wanneer ik denk aan het woord van Groen van Prinsterer dat de aard van de belijdenis altijd met de aard van de tijden samenhangt, kan ik begrijpen dat na de Vrijmaking door kerkelijk uitgeworpenen opgekomen is voor een actueel bedreigde waarheid. Dit vertaalde zich ook naar de arbeid in verschillende organisaties. Nieuwe inzichten werden geboren over kerk en organisatie.

In welke mate zijn deze inzichten bindend, ook voor onze tijd? Volgens Schutte zijn ze dat voluit. Mijn overweging is dat het belijden, waartoe we worden geroepen, de concrete aanpak kan doen veranderen. Met dat belijden bedoel ik niet de formele tekst van de belijdenis, maar de concrete *toepassing* en beleving ervan. Dit belijden komt op voor de bedreigde waarheid in een actuele situatie. Vandaag is onze situatie anders dan kort na 1944. We zien met zorg de secularisatie over een

breed front oprukken, onze huizen en organisaties binnendringen en ons de standaarden voor eigen cultuurarbeid ontnemen. Ook zien we duidelijker het gereformeerde leven om ons heen. Ons belijgend spreken kan zich niet meer bewegen op het niveau van vlak na de Vrijmaking. Er moeten nieuwe dingen gezegd worden! Wanneer een nieuwe generatie aanloopt **tegen** 'vanzelfsprekendheden' dan bedoelt ze niet het blote bestaan van **gereformeerde** organisaties. Die zijn nodig en nuttig. De vragen liggen op het vlak van de onbevredigende motiveringen die uit een andere tijd lijken te komen. Is een andere instrumentenkeuze niet denkbaar? Zijn wij dan zo ongeveer het referentiepunt van orthodox-protestants Nederland? Zijn er buiten onze kerken geen verbondskinderen? Wat nu als blijkt dat ook gereformeerde organisaties het gevaar in zich hebben van het 'hofiesinternaat' en het leven op een andere (ongedachte) manier niet meer **één** is?

Slotopmerking: in het betoog van Schutte heb ik de culturele context gemist. Er zijn geestelijke krachten aan het werk en er is door ons een geestelijke strijd te strijden. Dit alles wordt niet getuxeed. Zou de crisis ons don voorbijgaan? Hebben we niet met andere Christus-belijders te strijden tegen de cultuurontbindende secularisatie? Het reformatorisch adagium 'het leven is één' moet ons vandaag brengen tot nieuw belijden, juist op dit Front.

Dr. R. Kuiper is **directeur** van de Stichting **Reformatorische Wijsbegeerte** in Utrecht.

REACTIE 5

DRS. J.B. WILMINK

Terugblik

Allereerst een vraag over Schutte's opmerking 'Hoe juist de keuze voor gereformeerde organisaties was heeft de geschiedenis geleerd'. Moeten we met dat 'historisch gelijk' niet oppassen? Niet zozeer omdat het niet waar **zou** zijn maar omdat we als christenen en als kerk voor een hoger tribunaal staan dan dat van *de* geschiedenis.

Een voorbeeld: de Rechabieten verkozen in Kanaän de vreemdelingschap van het tentenkamp boven **de** geriefelijkheden van de stad omdat ze de kanaanitische cultuur te gevaarlijk vonden. 'Je zit maar zo bij de dienst aan de Baäls', vonden ze. Ze hebben met dit standpunt **historisch** huizenhoog gelijk gekregen. Maar **principeer** waren de profeten het **met** deze Rechabieten niet eens. Ze herinneren aan de belofte van de Here van een land van wijnstokken (Deut. 8). Die belofte was sterker dan al Kanaäns verleiding. De profeten wisten van een bijzondere zegen voor de Rechabieten (Jer. 35 : 18v.) maar ze waren het vanwege Gods belofte niet met hen eens.

Het 'historisch gelijk' van de gereformeerde organisaties maakt een principiële analyse en kritische vragen niet overbodig. Zo onderstreepte ik: 'het **mag** (**de**) leden (**van een gereformeerde organisatie**) **wel worden aangerekend als zij het begaan van** (**de**) **weg (naar kerkelijke eenheid)** **extra bemoeilijken door mensen die niets anders begeren dan zij links te laten liggen.**'

Vragen

1. is dat niet gebeurd toen chr. gereformeerde studenten geen lid konden worden van gereformeerde studentenverenigingen, die daar **als gereformeerde belijders** naar verlangden?

2. is met de verwijzing naar het 'ethisch konflikt' mensen die bleven in christelijke scholen niet een slecht geweten aangepreft?

Er waren auderlingen die **als** schoolmeester blij waren dat ze hun baan niet verloren. Als de voorzitter van een schorsende kerkeraad dezelfde was als de voorzitter van het handhavende schoolbestuur dan had je een 'ethisch konflikt'. Maar er waren ook schoolbesturen die zonder bij machte te zijn het kerkelijk debat te keren onderling zeiden: 'maar wij zijn zo gek niet!' In zulke gevallen werd het konflikt heilzaam beperkt. Is het niet goed dat achteraf te erkennen?

Rondblik

Bedacht moet worden dat in 45 jaar gereformeerde organisatie-vorming meer **motieven** in het spel zijn dan alleen zuiver 'reformatorische'. Er was na de Tweede Wereldoorlog algemeen 'behoefte aan wederopbouw. Er

was en is economische ruimte. Er is het 'numeriek automatisme': als het om het aantal mensen *kón*, *móet* het ook... Er is de groeiende neiging om een bouwwerk van zelfverzorging te completeren. En het argument van een goed milieu om een levenspartner te ontmoeten.

Ter vergelijking: in 'kerkelijke handboekjes' van vóór de oorlog staat een lange lijst instellingen op het terrein van 'diakonia' aan de samenleving. Grote aandacht naar buiten. Geen Reisvereniging, Caravanclub, Muziekvereniging, Teledienst, Compas etc...

Mooi vind ik de sin: 'doorgaande reformatie is niet primair een zaak van organisatie maar van levensheiliging en dienst'. Een goed uitgangspunt. Alleen: er bestaat de neiging om alles kort te sluiten op de 'heiliging' van de organisatie en de 'dienst' aan het bouwwerk. Dat roept om een korrektie. 'Bouwen' met stenen is millimeterwerk. Alles volgens bestek. Jeruzalem verrijst als een stad die wel samengevoegd is -, zeker, maar een tuinstad is het zo toch niet. Wil er echt doorgaande reformatie zijn dan moet er ook 'groei' zijn (zie 1 Kor. 3 : 9: Gods bouwwerk én Gods akker).

Het overgestructureerde gereformeerde leven heeft de persoonlijke dimensie van de groei nodig willen jongeren het niet associëren met strakke en stramheid.

Het is mij opgevallen dat Schutte gevoed worden met het Woord van God' vrij sterk identificeert met de kerkelijke prediking en de ambtelijke dienst. De kerkdienst is inderdaad een hoogtepunt in de woordbediening maar ook een konstante herinnering aan het feit dat het evangelie dagelijks genoten moet worden: in opvoeding en op school, in het huwelijk en onder vrienden, in boek en blad!

Vragen

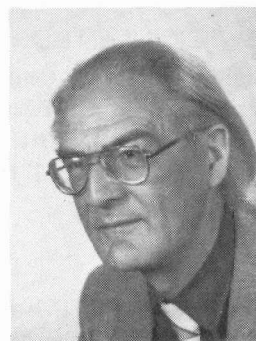
1. Komt de energie aan onze 'binnenhuisarchitectuur' besteed niet in mindering op het diakonale werk naar buiten en het evangelisatorisch elan?
2. Zijn kleine en grote manifestaties van gereformeerden wel wervend van opzet?
3. Gaat bouwen aan de organisatie voldoende vergezeld van groeien in persoonlijk geloof?
4. Zit er angst voor wildgroei achter dat de grondslag zo geformuleerd wordt dat 'evangelischen' niet welkom zijn?
5. Moet een stevig toelatingsgesprek eigenlijk niet g e houden worden met elke jongere die zich aanmeldt voor een vervolgopleiding?
6. Moeten bij de keuze voor eigen organisaties niet vooral inhoudelijk bijbelse motieven de grondslag geven (doopbelofte bij 'basisonderwijs', onbijbelse ideologie bij bepaalde beroepsopleidingen)?
7. Wreekt zich in de nadruk op het 'gevoed' worden in de kerk en de korte verwijzing naar 'de' belijdenis niet een versmalling in de omgang met de Schrift?

Drs. J.B. Wilmink is gereformeerd predikant te Hilversum

Dokter Los spreekt u aan!

In zes lezingen wil Piet Los met u praten over actuele pastorale problemen. Hij doet dat op zijn eigen, persoonlijke manier, waarbij hij de dingen bij hun naam noemt en toch mild blijft. Hij begeeft zich als kwetsbaar mens 'onder anderen' en geeft zo aanzetten om de naaste naast u te zien en lief te hebben als uzelf.

P.L. Los: Onder anderen
- zes pastorale lezingen -
paperback, 88 pag., f 11,25
verkrijgbaar in de boekhandel

Los' boodschap is niet nieuw, maar uit de toon waarop hij spreekt over de naaste, opvoeding, depressiviteit, assertiviteit, zelfdoding en homofilie wordt duidelijk dat hij begaan is met zijn hoorder/lezer. En dat spreekt aan!

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
tel. 01100 - 15591

BEROEPEN

Reroepen: te Doesburg i.c.m. Doetinchem en te Gees: R. Tigelaar, kandidaat te Stadskanaal; te Mildam i.c.m. Nijega-Opeinde: G.J. van Enk te Groningen-Noord; te Roodeschool: M. Tel, kandidaat te Harderwijk; te Voorburg: D. Griffioen, kandidaat te Hattem.

Aangenomen naar Hattem voor het zendingswerk in de Oekraïne: M. Nap te Zeist.

VERENIGINGEN

FQI Daar de sludentenvereniging de uitgave van de **Almanak** heeft gestaakt, heeft de vergadering van curatoren besloten, op voorstel van het college van hoogleraren, tot de uitgave van een academisch jaarboek als vervangende voorziening.

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

Vereniging van Geref. Onderwijspersoneel (GVOLK)
* Voorzitter: H. van Leeuwen, Esdoornlaan 56, 2651 RR Berkel en Rodenrijs, ☎ (06 891) 15777. Secretaris: E.S. Horinga, Jupiter 87, 2651 HK Berkel en Rodenrijs, ☎ (01891) 18572.

JUBILEUM

Dr. R.H. Bremmer 50 jaar predikant

Enschede – Het was zondag 21 februari een halve eeuw geleden dat dr. R.H. Bremmer, emeritus-predikant te Enschede, in het ambt bevestigd werd.

Rolf Hendrik Bremmer werd 27 maart 1917 te De Bilt geboren. Ds. Bremmer werd 21 februari 1941 in de Gereformeerde Kerk te Helpman in het ambt bevestigd. Hier maakte hij zich op 28 februari 1944 vrij. In 1946 verbond hij zich aan Zwolle en in 1958 deed hij intrede te Enschede-Zuid. Toen deze kerk in 1965 werd gesplitst in Enschede-Zuid-West en Enschede-Oost, werd dr. Bremmer predikant te Enschede-Oost. Wier bleef hij werkzaam tot aan zijn emeritaat op 1 juni 1990. Dr. Bremmer promoveerde in 1961 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op een proefschrift getiteld: *Herman Bavinck als dogmaticus*.

Dr. Bremmer was diverse malen afgevaardigde naar de generale synode en was vele jaren lid van het algemeen bestuur van de NCRV en van de verenigingsraad van deze omroep en 2e voorzitter van de Willem de Zwijgerstichting. Van zijn hand verschenen tal van artikelen en boeken.

Theologische Universiteit

Schooldag. De 'Schooldag 1993' wordt D.V. gehouden op woensdag 29 september. Adres schooldagcommissie: Broederweg 15, Kampen; tel. 05202-12878. Postadres: Postbus 5026, 8260 CA Kampen.

De schooldagcommissie wijst erop dat kraampjes of standplaatsen voor publieke activiteiten tijdens de schooldag aangevraagd dienen te worden bij de marktmeester van de gemeente Kampen, tel. 05202-92837/16008. Aangezien het aantal plaatsen niet onbeperkt is, raadt de commissie ieder die hier belang bij heeft, aan vroegtijdig met de marktmeester contact op te nemen.

Het laatste oordeel over 'de hoer'

Haar naam is Babylon

over de hoer in Oude en Nieuwe Testamenten

'Van het boek *Openbaring* begrijp ik eigenlijk weinig. Neem nu hoofdstuk 17: wat wordt er met die beeldspraak bedoeld?'

Veel uitleggers hebben zich gebogen over de vraag wat er met 'de hoer' in *Openbaring* 17 bedoeld wordt. De vele antwoorden maken het voor de bijbellezers niet makkelijker: wie

kan nog wijs uit de vele (elkaar tegensprekende) opvattingen?

Ds. Groenenberg zet de verschillende visies met hun argumenten voor u op een rij. Zo geeft hij houvast om het beeld te begrijpen. Uiteindelijk geeft hij zijn oordeel over 'de hoer'.

Haar naam is *Babylon*, over 'de hoer' in *Openbaring* 17, 168 pag., geb., f 25.50
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
Tel. 01130 - 15591